

SOKAK ÇOCUKLARI RAPORU

2023

SOKAK ÇOCUKLARI RAPORU

2023

Hazırlayan

Ayşenur Kork, Hale BÜsre Yaşar,
Mervenur Gündoğdu

Editör

Rahşan Tekşen

Baskı

Nisan 2023

Kapak ve Sayfa Tasarım

Mamut Teknoloji Tasarım İletişim Ajansı

**Bu eserin bütün hakları mahfuzdur.
Sadece kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.**

Karagümrük Mah. Muhtar Muhiddin Sok.

No: 11, 34091 Fatih-İstanbul

Tel: +90 212 970 60 60

Web: www.yetimvakfi.org.tr

e-Mail: info@yetimvakfi.org.tr

TAKDİM

“Dünya Yetimler Günü”, dünyada milyonlarca yetimin yaşadığı gerçeğine dikkat çekmek ve toplumu onların haklarına saygı göstermeye teşvik etmek için her yıl 15 Ramazan’da idrak edilen özel bir gündür. Ayrıca yetimlerin karşılaştığı zorlukları ve onların yaşadığı sorunları gündeme taşıyarak, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının, onlara yardım etmek için el birliğiyle daha çok gayret etmesi gerektiğini anlatan bir mesaj içermektedir.

Resmî rakamlara göre dünyada 140 milyondan fazla yetim olduğu bilinmektedir. Fakat bu sayı, çeşitli nedenlerden dolayı istatistiklere girmeyen; ebeveynlerini kaybetmiş, anne ve babaları tarafından terk edilmiş, savaş ve çatışmalardan dolayı ülkesinden ayrılmak zorunda kalmış, hastalık veya afet gibi sebeplerden ciddi anlamda etkilenmiş çocukların varlığı düşünüldüğünde 400 milyon olarak tahmin edilmektedir. 2013 yılından beri her Ramazan ayında idrak edilen “Dünya Yetimler Günü”, bu 400 milyon yetim çocuğun âdeta sesi olmuş, çocukların gerçeklerini dünyanın gündemine taşıma yolunda önemli bir vasıta olmuştur.

Bizler de Yetim Vakfı olarak çocuklarımızın içinde bulundukları zor durumların toplumumuz tarafından bilinmesine ve onların hak ettikleri hayatı yaşamasına yardımcı olmak için bu önemli günü bir fırsat olarak görüyoruz. Bu vesileyle her 15 Ramazan Dünya Yetimler Günü’nde çocuklarımızın sorunlarını tespit edip mezkûr sorunlara dair çözüm yolları sunabilmeyi kendimize görev addediyoruz.

Bu sene ise durmadan kanayan bir yaramız olan “sokak çocukları” meselesini masaya yatırdık. Onları sokağa iten sebepleri, sokakta karşılaştıkları problemleri, genel olarak dünyada ve özel olarak Türkiye’de sokak çocuklarının durumunu, sivil toplum kuruluşlarının ve devletlerin bu konuda neler yaptıklarını araştırmaya çalıştık. Bu konulara eğilirken çocukların aile ilişkileri, bulaşıcı hastalıklar ve göçler gibi önemli konulara da değinmeden geçemedik. Keza barınma, fiziksel istismar, beslenme, suça itilme, ayrımcılık, yoksulluk, eğitimden mahrum kalma, yalnızlık, intihar eğilimi, madde kullanımı gibi problemlere de...

Bu raporla, sokak çocuklarının içinde bulunduğu durumun, onların güvenliğini, sağlığını, eğitimini, geleceğini ne kadar etkilediğini ve bu konunun genel olarak insan hakları açısından ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalıştık. Gıda, barınma, sağlık ve eğitim gibi en temel ihtiyaçlarını bile karşılamakta güçlük çektiklerini; sokakta yaşamak zorunda oldukları için çeşitli tehlikelere maruz kaldıklarını... Bu tehlikeler arasında çocuk işçiliğinin, madde kullanımının, suça ve şiddete itilmenin ne kadar önemli bir alan kapladığını, insanlık adına bir utanç olarak itiraf etmek zorunda kaldık.

Aynı zamanda bu raporu hazırlarken, sokak çocuklarına dair ne dünyada ne de Türkiye’de kesin bir sayı verilemediğini gördük. Dolayısıyla bu verilere ulaşmak için çocuk işçiliği üzerinden hareket ederek bir varsayımda bulunmaya çalıştık.

Elde ettiğimiz veriler ve bilgiler, sokak çocukları meselesinin dünya genelinde bir sosyal problem olduğunu ortaya koydu. Bizler de bu probleme karşı bir çözüm üretebilmek maksadıyla raporun sonunda bir takım çözüm önerilerinde bulunduk. Gerek bireysel olarak gerek sivil toplum kuruluşu olarak gerekse devlet olarak neler yapabileceğimizi değerlendirdik.

Ramazan ayının kalplerimizi yumuşatması; dünya üzerindeki çatışmaların, kavgaların, soykırımların, hastalıkların son bulması ve çocukların sokağa sadece oynamak, eğlenmek ve çocukluğunu yaşamak için çıkması temennisiyle.

Yönetim Kurulu Başkanı
Murat Yılmaz

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
SOKAK ÇOCUKLARINI TANIMAK	4
1. Neden Sokak Çocuğu Oldular?	4
Göç	4
Aile İlişkileri	8
Bulaşıcı Hastalıklar	9
2. Sokak Çocuklarının Karşılaştığı Problemler	10
a.Fiziksel Problemler	10
Barınma	10
Beslenme	11
Fiziksel İstismar	11
Cinsel İstismar	12
Sık Görülen/Bulaşıcı Hastalıklar	13
b.Sosyal Problemler	14
Ayrımcılık ve Dışlanma	14
Suça İtilme	14
Yoksunluk ve Yoksulluk	15
Eğitimden Mahrum Kalma	15
İş/Çalışma Şartları ve Sorunları	16
c.Mental/Psikolojik Problemler	17
Ebeveyn-Çocuk İlişkisinin Kopukluğu	17
Duygusal İhmal ve İstismar	17
Yalnızlık, Depresyon ve İntihar	18
Madde Kullanımı	20
Aleksitimi	20
DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE SOKAK ÇOCUKLARININ DURUMU	21
1. Dünyada Sokak Çocuklarının Durumu	21
2. Türkiye’de Sokak Çocuklarının Durumu	24
TÜRKİYE’DE SOKAK ÇOCUĞU PROFİLLERİ	27
İstanbul	27
Ankara	29
İzmir	30
Bursa	31
Adana	32
Şanlıurfa	33
Diyarbakır	35
Muş	36
SOKAK ÇOCUKLARI İÇİN SAĞLANAN HİZMETLER	38
1. Dünyada Sokak Çocuklarına Yönelik Yürütülen Sivil Toplum Çalışmaları	39
2. Türkiye’de Yürütülen Çalışmalar	41
a. Devlet Tarafından Sağlanan Hizmetler	41
b. Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Sağlanan Hizmetler	41
SONUÇ	44
DİPNOTLAR	48

GİRİŞ

“Sokak çocuğu” ve “sokağın çocuğu” kavramları, ailesi olsun veya olmasın sokakta çalışan ya da yaşayan bütün çocuklar için kullanılmaktadır. Bir de “köprü altı çocukları” ifadesi vardır ki bir zamanlar Galata Köprüsü civarında yaşayan çocuklar için kullanılmıştır. Fakat genel itibariyle “sokak çocukları” ifadesinin zımında, bu çocukların aileleriyle olan ilişkileri yatmaktadır.

Buna göre üç grup çocuk vardır: Anne babasıyla birlikte yaşayan ve ailesinin geçimine katkıda bulunmak için “sokakta çalışan çocuk”, ailesiyle ilişkisi sağlam olmayan ama onlardan da kopmayan “sokaktaki çocuk” ve hayatını tamamen sokakta sürdüren ve toplumun yoksul kesiminden gelen “sokak çocuğu”. UNICEF de sokak çocuklarını “ailesiyle sürekli ilişki içinde olan çocuk, ailesiyle zaman zaman ilişki kuran çocuk ve ailesiyle hiçbir ilişkisi olmayan çocuk” şeklinde sınıflandırmaktadır.

Sokak çocukları ele alınırken karşılaşılan bir diğer grup da “çalışan çocuk”lardır. Çocuk işçi kavramı tarım, hizmet, sanayi gibi birçok alanda kullanılmakta ve iş gücü için kullanılan çocukları ifade etmektedir. Sokakta çalışan çocuklar ise sokaktaki çocuklar içerisinde sadece bir grubu ifade etmektedir.¹ Bu çocuklar genellikle mendil satmakta, ayakkabı boyamakta veya araba temizliği yapmakta; akşam olduğunda evlerine dönseler bile sokaktaki hayatlarında ebeveyn denetimi olmadığı için risk altında bulunmaktadır. UNICEF de bir raporunda sokakta çalışan çocukları, sokağa aday çocuklar olarak değerlendirmiştir.²

Sokak çocuklarını ele alırken ebeveyni hayatta olmasına rağmen onlardan herhangi bir ilgi görmeyen ve ihmal edilerek büyüyen “sosyal yetim”lerden bahsetmek de mümkündür. Bu durumda “sokak çocuğu” ifadesinin aslında birden fazla kavramı içinde barındırdığını söyleyebiliriz. Anne babası olduğu halde sokakta yaşayan, evden kovulan veya kaçan, başıboş bırakılan, sokakta çalışan, sokakta beslenen ve sokakta barınan çocuklar gibi...

İstanbul’da 651 çocuk üzerinden yapılan bir araştırmaya göre sokakta yaşayan çocukların yüzde 74.3’ünün annesi, yüzde 77.7’sinin de babası hayattadır. Bu araştırma kapsamındaki çocukların çoğunun en az bir ebeveyni yaşamakta fakat çocuklar çeşitli sebeplerden dolayı sokaklarda barınmaktadır. Bu da sokak çocuklarının aynı zamanda sosyal yetim olarak değerlendirilmesine ışık tutacak önemli bir çalışmadır. Ve “sosyal yetim” kavramının, “sokak çocuğu” kavramından daha kapsayıcı olduğunu göstermektedir.

Sosyal yetim olan çocuklar, sevgi ve ilgiden mahrumdur. Aileleri tarafından barınma ve beslenme ihtiyaçları karşılanmamakta ve kendilerine sağlıklı yaşam şartları sağlanmamaktadır. Aynı zamanda bir aileleri olsun veya olmasın, resmî kayıtlarda gözükmedikleri için en temel haklarından da mahrum kalmaktadırlar.

Sokak çocukları yerleşik bir hayata sahip olmadıkları ve genellikle eğitim, sağlık gibi hizmetlerden faydalanamadıkları için toplum ve devlet tarafından fark edilmeleri kolay değildir. Dolayısıyla yaşadıkları problemlere çözüm üretilmesi noktasında dezavantajlı bir grup olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda görünmezlikleri ve istatistiklerde kesin olarak yer almamaları sebebiyle onlar hakkındaki bilgilere çocuk işçiliği verileri üzerinden erişilebilmektedir.

Bu çalışmada “sokak çocuğu” ve “sokağın çocuğu” kavramları tanımlanmış ve niteleyici özellikleriyle birlikte detaylı bilgi edinilmesi amacıyla çeşitli açıklamalara yer verilmiştir. Daha sonra bu çocukların sokakta yaşama sebepleri bir sorun olarak ele alınmış ve onların hayatlarından bazı bilgiler derlenmiştir. Ayrıca bu çocukların aile yapısı, barınma ve beslenme şartları, okul veya çalışma hayatları gibi kriterler değerlendirilmiştir. Türkiye’deki bazı şehirlerde yapılan araştırmalar sonucu, sokak çocuklarının profilleri hakkında bilgi verilmiş, istatistikler paylaşılmış ve sokak çocukları için gerçekleştirilen proje ve faaliyetlerden bahsedilmiştir. Makalede yer alan “Neden Sokak Çocuğu Oldular?” başlığı altında, bu problemin sebepleri ele alınmış; bu çocukların sokakta olma sebeplerinin büyük ölçüde göç, problemlili aile ilişkileri, bulaşıcı hastalıklar sebebiyle olduğu ifade edilmiştir.

Bugün de devam eden savaş, yoksulluk, hastalık ve eğitim gibi sebepler yüzünden milyonlarca insan doğup büyüdüğü yerden ayrılıp büyük şehirlere göç etmektedir. Göç esnasında ailesini kaybeden veya alıkonan çocuklar, sokak çocuğu olma riskiyle karşı karşıyadır. Türkiye’de *yoksulluk* ve *işsizlik* gibi sebeplerle yaşanan göçlerin sonucunda ise küçük yerleşim yerlerinden büyük şehirlere göç eden aileler, çoğunlukla kendi içinde problem yaşamakta ve bu ailelerin çocukları, sokak çocuğu olma riskiyle karşı karşıya kalmaktadır.

Göç ve yoksulluktan bağımsız olarak aile içerisinde yaşanan çatışmalar, şiddet, boşanma ve cinsel istismar gibi problemler, çocukların sokakta yaşamaya başlamasına sebep olmaktadır. Bulaşıcı hastalıklar ise çocukların ebeveyn kaybı yaşamalarına ve bunun sonucu olarak sokakta yaşamaya başlamasına sebep olan önemli etkenlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Korunma ve barınma sorunu, sokak çocuklarının en büyük problemlerindendir. İçlerinde ailesiyle bir şekilde ilişkisini sürdüren çocuklar olsa da büyük bir çoğunluğu günün tamamını sokakta geçirmektedir. Barınacak bir yerlerinin olmaması, beraberinde birçok sağlık problemini getirmekte, özellikle kış aylarında yaşanan ısınma sorunu bu çocuklar için kâbus olmaktadır. Sağlık sorunlarına yol açan problemlerden biri de yetersiz beslen-

medir. Yanı sıra gerek akranları gerek sokak çeteleri tarafından fiziksel, duygusal ve cinsel şiddet ve istismar tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar. En kötüsü de bu çocukların toplum içerisinde görülmek istenmemesi; ayrımcılığa ve dışlanmaya maruz kalmasıdır.

Yetişkin denetiminden uzak bir ortamda büyüyen çocuklar, çeşitli çeteler tarafından suça itilmekte; madde kullanımı, madde satışı, gasp edilme, kapkaççılık, çocuk pornosu gibi durumlar onlar için ciddi tehlike oluşturmaktadır. Yaşadıkları bütün bu problemlerin yanı sıra yoksulluk sebebiyle çalışmak zorunda kaldıkları için eğitim haklarından mahrum kalmakta ve her türlü istismara açık hâle gelmektedirler. Bu da onların psikolojilerini olumsuz yönde etkilemekte; aleksitimi, intihar, depresyon, bağımlılık gibi durumlarla karşılaşabilmektedir.

Dünyada 80 milyonun üzerinde sokak çocuğunun bulunduğu tahmin edilmekte; bu çocukların büyük bir kısmını çalışan çocuklar oluşturmaktadır. Türkiye’de ise 2006 verilerine göre 50 bin civarında sokak çocuğu olduğu tahmin edilmektedir. Bu sayının pandemi ve ekonomik sorunlar sebebiyle günümüzde artmış olduğu düşünülmekle birlikte güncel bir veriye ulaşılamamaktadır. Sokak çocuklarıyla çocuk işçiler arasında önemli bir ilişki olduğu düşünüldüğü için güncel verilere dair fikir edinmek adına çocuk işçiliği verilerine başvurulmaktadır.

2019 yılında TÜİK tarafından yapılan “Hane Halkı İşgücü Araştırması” ve 5-17 yaş grubundaki çocuklara uygulanan “Çocuk İşgücü Araştırması” sonuçlarına göre Türkiye’de 5-17 yaş grubunda çalışan çocuk sayısı 720 bindir. 5-17 yaş grubunda çalışan çocukların aynı yaş grubundaki çocuklar içinde payı ise yüzde 4.4’tür. Küçük yaşta çocukların sokağa düştükleri, ergenlik çağındaki çocukların ise çoğunlukla çalıştıkları bilinmektedir. Sokak çocuklarıyla ilgili genel istatistikî bilgilere “Dünyada ve Türkiye’de Sokak Çocuklarının Durumu” başlığında yer verilmiştir.

Türkiye’de sokak çocuklarının çoğunlukla erkek oldukları ve bu çocukların dar gelirli ailelerden geldiği bilinmektedir. Bu çocuklar genellikle ailelerine destek olmak, kendi masraflarını karşılamak amacıyla sokakta çalışmaktadır. Dolayısıyla okul başarıları düşmekte, devamsızlık sorunları artmakta ve beraberinde eğitimlerini yarıda bırakma riskleri ortaya çıkmaktadır. Sokak çocuklarına ilişkin net verilerin elde edilememesi bu anlamda yaşanan bir eksikliktir. Raporda bu konuya “Türkiye’de Sokak Çocuğu Profilleri” başlığı altında yer verilmiştir.

Bu sorunlarla alakalı birçok çalışma bulunmakta; bunlar da savunuculuk, koruyucu ve önleyici projeler, sokak tabanlı programlar, barınma temelli programlar olarak değerlendirilmektedir. En yaygın olanı “barınma temelli programlar”dır. Türkiye’de sivil toplum kuruluşları ve devlet tarafından bir takım çalışmalar yapılmış olsa da bunlar yeterli nitelikte değildir. Yanı sıra Kolombiya, Portekiz, Romanya gibi ülkelerin sokak çocukları problemini çözmek adına yürüttüğü başarılı çalışmalar bulunmaktadır. Bu konu “Sokak Çocukları İçin Sağlanan Hizmetler” başlığı altında verilmiştir.

Raporda bu çocukların sokakta olma sebepleri; maruz kaldıkları fiziksel, sosyal, psikolojik problemler; onlara ait istatistikler; ülkemizdeki sokak çocuğu profilleri ve dünya çapında sokak çocuklarına yönelik çalışmalar ele alınmıştır.

Sokak Çocukları Raporu’nun ortaya çıkış amacı, sokak çocuklarının problemlerini ve onların sokakta olma sebeplerini teşhis etmek, bu çocuklara koruyucu müdahalelerde bulunulmasına, yaşam kalitelerinin artırılmasına ve topluma kazandırılmaları için hazırlanacak projelere vesile olmaktır.

SOKAK ÇOCUKLARINI TANIMAK

1. Neden Sokak Çocuğu Oldular?

Dünyada ne kadar sokak çocuğu varsa, bu çocukların sokakta olma sebepleri de aynı ölçüde çeşitlilik göstermektedir. Çünkü her çocuğun kendine has bir hikâyesi vardır. Yoksulluk, afet, boşanma, göç, savaş ve çatışma gibi faktörler sokak çocuklarının sayısının artmasına yol açmaktadır. Bunların yanı sıra şiddet, küçük yaşta evlendirilme, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar, suça zorlanma, psikolojik problemler, cinsel eğilimler, madde kullanımı, şehirleşme ve cinsel, fiziksel veya duygusal istismar gibi etkenler de çocukları sokağa iten faktörler arasında sayılmaktadır.³ Tabii çocukların sokakta olma nedenlerinin ülkeden ülkeye, şehirden şehre ve kişiden kişiye değişiklik gösterdiği de bir gerçektir.⁴

Türkiye’de sokak çocukları meselesine sebep olarak tarım bölgelerinde toprağın miras yoluyla bölünerek küçülmesi, büyük şehirlere göçün kaçınılmaz olması ve işsizlik probleminin ortaya çıkması gösterilebilir. İşsizlikle beraber gecekonduda yaşayan düşük gelirli aile profilleri ortaya çıkmakta; bu kimseler vasıfsız işlerde çalışarak ancak günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmektedir.⁵ Bunun sonucu olarak çocuklar sokakta çalışmak zorunda kalmakta, bu da aile bütünlüğünün bozulmasına sebep olmaktadır.⁶

Türkiye’de sokak çocuğu meselesine dair literatür oldukça azdır. Bu alanda yapılan araştırmalar ve açıklamalar, 2010 öncesi Türkiye’nin şartlarını içermektedir.

“Sokak çocuğu” meselesinin incelenmesi ve raporlanması konusunda en önemli bölgelerden biri Afrika’dır. Fakirlik, aile içi şiddet, yetersiz sağlık hizmetleri, salgın hastalıklar dolayısıyla ebeveyn kayıpları, zayıf aile dinamikleri ve ekonomik sebeplerle şehre göçler, buna sebep olan etkenler arasında sayılabilir.⁷

Göç

İnsanların bir bölgeden diğer bir bölgeye intikal etmeleri “göç” kavramıyla ifade edilir. İç göç ve dış göç olmak üzere iki farklı türden söz etmek mümkündür. Göçün, coğrafi bir mekân değiştirme sürecinin yanı sıra sosyal, kültürel, politik ve ekonomik boyutlarıyla toplum yapısını da değiştiren bir hareket olduğu bilinmektedir. İç göçte kırdan kente yönelişler, sokak çocuklarının ortaya çıkma nedenlerinin başında gelir. Göç sonucu ailelerin yapısında değişiklikler meydana gelmektedir. Ailenin kentle bütünleşememesi,

yaşadığı ekonomik sorunlar bu değişimlerden bazılarıdır.⁸

UNICEF milyonlarca çocuğun çatışma, yoksulluk veya daha iyi bir hayat bulma umuduyla göç halinde olduğunu ve bu çocukların yolculuk esnasında veya gittikleri yerde gözüktüğüne alındıklarını, yoksulluk çektiklerini ve ayrımcılıkla karşılaştıklarını belirtmiştir.⁹

Dış göçle ortaya çıkan refakatsiz göçmenler ise sokak çocuğu olma potansiyeli en yüksek olan gruptur. Refakatsiz çocuklar “ebeveyninden ve akrabalarından ayrı düşmüş, yasal olarak kendisine bakmakla yükümlü bir yetişkinin sorumluluğunda olmayan çocuklar” olarak tanımlanmaktadır.¹⁰

Yetim Vakfı’nın hazırladığı Dünya Yetim Çocuklar Raporu’na göre çatışma ve krizlerin ortak sonuçlarından biri, insanların yerlerinden edilmeleridir. 2021 yılının ortalarında yapılan araştırmaya göre 82.4 milyon insanın yerinden edildiği; bunun 35 milyonunun 18 yaş altındaki çocuklardan oluştuğu ve bu çocukların büyük bir kısmının refakatsiz veya ailelerinden ayrı olarak sınırları geçtiği tahmin edilmektedir. Mozambik’te, Cabo Delgado’daki çatışmalar yüzünden yaklaşık yarım milyon çocuğun yerinden edilmesi bunun örneklerinden biridir.

Göçün en temel nedenlerinden biri *yoksulluktur*. Yoksulluk “insanın eğitim, beslenme gibi temel ihtiyaçlarından mahrum kalması” olarak bilinirken aşırı yoksulluk da “insanın asgari gıda ihtiyacını dahi karşılayamaması” anlamına gelmektedir. Dünya genelinde yoksulluğa bağlı göç hareketleri oldukça fazladır. Özellikle güney ülkelerinde küreselleşmeden dolayı ortaya çıkan ekonomik sorunlar, yoğun göçlere sebep olmaktadır.

Göç sonrası yaşanan süreçlere bakıldığında, Avrupa’daki göçmen kadınların ev hizmeti, yaşlı ve çocuk bakımı, eğlence ve turizm sektörü gibi alanlarda çalıştığı görülmektedir. Birçoğu kendi ülkesinde iken bu işleri yapmamasına rağmen göç ettikleri ülkelerde buna mecbur kalmaktadır. “Kadın işçi” olarak tanımlanan ve çoğu eğitilmiş olan bu göçmenler, ekonomik açıdan kazanç sağlamış olsalar da kendi potansiyellerini gösteremedikleri ve ucuz emek karşılığında çalıştıkları için yoksulluğun başka bir biçimi olan yoksunluğu yaşamaktadır.¹¹

Kadınların göç sürecinden daha çok etkilenmesi ve ekonomik sorunlar yaşaması, ailelerin çocuklarına karşı görevlerini yerine getirmelerine mani olmaktadır. Göçün insanlar üzerindeki psikolojik etkilerinin yanı sıra çocuklar en temel hakları olan eğitimden mahrum kalmakta, geçimlerini sağlamak için bir iş bulamayan ailelerin çocukları, bütçeye katkıda bulunmak amacıyla sokakta çalışmaya başlamaktadır.

Göçmen ailelerin çocuklarından en az biri veya birkaçı okula devam edememektedir. Yoğun iş yüküne ve uzun çalışma saatlerine rağmen çok düşük ücretler alan göçmenler, aynı zamanda hiçbir sosyal güvenlik hakkına sahip değildir. Bu da beraberinde yoksulluğu getirmektedir. Bütün bu süreçler, sokakta çalışan çocukların sayısını arttırmakta; göç sonrası ailelerin yaşam şartları, çocukların ihmal edilmesi ve sokağa itilmesi, doğal olarak onları sokağın tehlikelerine karşı açık hâle getirmektedir.¹²

Savaşlar ve iç çatışmalar da yoksulluğa, ebeveyn kaybına, toplumsal düzensizliğe, insan hakları ihlaline ve aile dağılmalarına sebep olduğu için çocukları sokağa iten en temel nedenlerden biri sayılır. 2019’da yayınlanan “Stop the War on Children” adlı rapora göre her dört Afrikalı childtan biri çatışma bölgesinde dünyaya gelmekte ve en tabii hakları ihlal edilerek büyümektedir. Buna göre Somali, Yemen, Sudan, Suriye, Mali, Libya ve Nijerya, çatışmaların en çok olduğu ülkeler arasındadır.

Dünya Yetim Çocuklar Raporu’na göre 2021 yılında Yemen, Suriye, Filistin, Afganistan, Etiyopya, Nijerya, Doğu Türkistan, Somali ve Sudan gibi ülkelerde, önceki yıllardan beri devam etmekte olan hak ihlalleri ve sıcak çatışmaların oluşturduğu istikrarsız ortamlar, milyonlarca çocuğu olumsuz anlamda etkilemiştir. 2022 yılının Şubat ayında Rusya’nın Ukrayna’ya düzenlediği saldırı da bu çatışmalardan biridir.

Çatışmalar, çocukların fiziksel ya da psikolojik olarak zarar görmelerine, ebeveynlerini kaybedip yetim kalmalarına, kimi zaman da yerlerinden edilip mülteci ya da sığınmacı durumuna düşmelerine sebep olmaktadır.¹³ Bu sonuçlara bakıldığında, çocuğu sokağa iten sebeplerin altında savaş ve çatışmaların yattığı pekâlâ görülebilir.¹⁴

Bu bölümde *hak ihlalleri* sebebiyle ülkelerini terk etmek zorunda olan milyonlarca insandan bahsetmek de mümkündür. 1949 yılından itibaren yoğun bir şekilde insan haklarının ihlal edildiği Doğu Türkistan, göç veren başlıca ülkeler arasındadır. Binlerce rejim muhalifi, insan hakları savunucuları, din adamları sadece düşüncelerini ifade ettikleri için cezaevlerinde, askerî çalışma kamplarında ve sağlıksız şartlar altında tutulmaktadır. İnsan haklarının şiddetle bastırıldığı, çoğu zaman yargılama olmaksızın tutuklanmaların gerçekleştirildiği hak ihlalleri söz konusudur. Doğu Türkistan’da aileleri tutuklanan, farklı şekillerde alı konulan çocuklara ne olduğu ise bilinmemektedir.

2017 yılından beri yatılı okullarda eğitim gören çocukların sayısında yüzde 76.9 artış olduğu belirtilmektedir. Genç bir öğretmenin verdiği bir röportajda, Uygur çocuklarının son derece acınası bir durumda olduklarını, dondurucu havalara rağmen ince giysiler giydiklerini, yıkama madıklarını ve kıyafetlerini değiştiremediklerini, dolayısıyla dayanılmaz bir koku içinde eğitim gördüklerini ifade etmiştir.¹⁵ İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), ülke dışında yaşayan ve bir şekilde aileleriyle iletişime geçebilen kişilerin beyanları doğrultusunda çocukların ailelerinden zorla ayrı tutulduğu bilgisine ulaşmıştır.¹⁶

Hak ihlalleri sebebiyle aileleri gözüktüğüne alınmış fakat kendileri ülkeden göçmeyi başarabilmiş çocukların durumları da oldukça zordur. Ailesinin desteğinden tamamen kopmuş bir şekilde göçerek İstanbul’a gelen Uygur çocuklar, küçük yaşlarda tek başlarına

yeni bir hayat kurmak zorunda kalmıştır. Bu çocuklara sahip çıkacak hiçbir yakınları ve tanıdıkları olmadığından yıkık binalarda ve sokaklarda yaşamaya başlamışlardır. Aynı zamanda 14-15 yaşlarındaki bazı çocukların uyuşturucu kullandıkları ve çete hayatına mecbur kaldıkları görülmüştür.¹⁷

İklim değişiklikleri, doğa veya insan kaynaklı çevresel değişimler de göçlere sebep olmaktadır. Kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi, su kaynaklarının ve tarım arazilerinin yavaş yavaş yok olması, kasırga, su baskını, deprem gibi iklim olayları sebebiyle yer değiştirmek zorunda kalan insanlar “iklim mültecisi” olarak adlandırılmaktadır. Dünya Yetim Çocuklar Raporu’na göre Burkina Faso, Mali ve Nijer’de iklim değişikliği ve salgın gibi çeşitli krizlerin bir araya gelmesiyle 76 milyonu çocuk olmak üzere 136 milyon kişi insanî yardıma muhtaç hâle gelmiştir. Dahası bu krizin Togo, Benin, Fildişi Sahili, Gana ve Gine’ye doğru genişleyeceği tahmin edilmektedir.

“İklim göçleri” ve “iklim mültecileri” uluslararası hukukta kabul görmüş tanımlar değildir. Günümüzde iklim mültecilerine yönelik söylemler güçlüdür fakat uygulama sürecinde devletlerin çıkarlarının ön planda olduğu görülmektedir. İklim değişiklikleri sebebiyle yapılan göçler ve göç edemeyen kişilerde oluşan ekonomik ve çevresel zorluklar da sokak çocuklarını olumsuz anlamda etkilemektedir.

Sokak çocuklarının önemli bir kısmı sokak satıcısı olarak çalışmakta; ısı değişikliğine bağlı kalp krizi, dehidrasyon, akut solunum yolu hastalıkları ve suyla bulaşan enfeksiyon gibi hastalık riskleri artmaktadır. Bu tür hastalıklar, çocukları hem sokağa itmekte hem de onların günlük ücretlerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Çad Gölü çevresinde olduğu gibi iklime bağlı sorunların derinleşeceği bölgelerin olduğu da düşünülmektedir.¹⁸

UNICEF mülteci ve göçmen çocuk sayısının 2010 yılından bu yana beş kat arttığını ifade etmektedir. Dünyada ve Türkiye’de refakatsiz göçmen çocuklara yönelik istatistikî veriler oldukça yetersizdir. Bu da sorunun boyutlarının anlaşılmasını engellemektedir. Refakatsiz göçmen çocuklar, ülkeye kayıt dışı olarak girmelerinden dolayı gerek göç yolunda gerekse vardıkları yerlerde birçok sorunla karşılaşmaktadır. İlk olarak barınma ve beslenme sorunuyla mücadele ederek hayatta kalmaya çalışan bu çocuklar, vakitlerini sokakta geçirmekte; bunun sonucu olarak insan ticareti ve suç çeteleri tarafından kullanılmaya açık hâle gelmektedirler.¹⁹

Türkiye iç ve dış göç yoğunluğu oldukça fazla bir ülkedir. Bu noktada öncelikle iç göç süreci incelendiğinde 2000’li yıllardan sonra yapılan göçlerin, daha çok eğitimli ve nitelikli işgücüne duyulan ihtiyaca yönelik yapıldığı görülmüştür. Bu gruptaki insanların sosyo-ekonomik düzeyleri daha yüksektir. Yoksulluk ve işsizlikten kaynaklı göçlerin bu dönemde azaldığı bir gerçektir.²⁰ Bununla birlikte sosyo-ekonomik yönden gelişmiş şehirlerin hâlâ göç aldığı tespit edilmiştir. Bu göçlerle birlikte sağlık, eğitim, istihdam sorunları ortaya çıkmaktadır. Göçmenlerin ikincil ekonomik sektöre yönelmeleri, çevresel sorunların yaşanması, plansız yapılaşma sonucu altyapının yetersiz kalması, uyum problemi, psikolojik sorunların yaşanması, işsizlik ve yoksulluk da sokakta yaşayan çocukların sayısını arttırmaktadır.²¹

Göçle birlikte ailelerde çözülme yaşanmakta ve ekonomik problemler ortaya çıkmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde göç, sokak çocuğu oluşumunun hem dolaylı hem de doğrudan sebepleri arasına girmektedir. Kırsal kesimden gelerek şehrin fiziksel ve sosyal imkânları düşük bölgelerine yerleşen aileler, kontrol mekanizmalarından uzakta kalmakta, ekonomik ve sosyal problemler yüzünden kimi zaman şiddete dahi başvurmaktadır. İş bulma veya düşük ücretle çalıştırılma gibi problemler de karşlarına

çıkan başlıca sorunlardandır. Göçmen olmalarının yanı sıra işçi haklarının hiçe sayılması, aile reisinin evin geçimini tek başına sağlayamaması, anneyi ve çocukları çalışmak zorunda bırakmaktadır.²²

Türkiye ise yoğun ve düzensiz göç alan ülkeler arasındadır. “Düzensiz göç”, yasal olmayan yollarla bir ülkeye girmek ve orada kalmak demektir. Adından da anlaşılacağı üzere, düzensiz ve kontrolsüz bir biçimde geliştiğinden dolayı bu tür göçler hakkında sağlıklı veri elde edilmesi de zorlaşmaktadır.²³ 2022 yılı Ekim ayı itibarıyla tespit edilen düzensiz göçmen sayısı 236.138’dir. Bu şartlar altında Türkiye’ye göç eden çocukların hiçbir görünürlüğü’nün ve haklarının olmaması, onları potansiyel sokak çocuğu olarak göstermektedir.²⁴

Aile ilişkileri

Bir ailede güçlü bağların olması, çocukların bakım ve gelişim süreçlerinde onları koruyan en önemli faktörlerdendir. Anne ve babanın çocuğa yol gösteren, ona güven veren, model olan, toplumsal alışkanlıklar kazandıran bir rolü vardır. Aile içindeki olumlu ilişkiler topluma mutlu, yapıcı ve sağlıklı bireyler kazandırırken olumsuz ilişkiler de mutsuz, başarısız ve uyumsuz bireyler meydana getirir.

Anne baba sevgisinden ve ilgisinden yoksun olarak büyüyen çocuklar, sevgi açlığı çekerler ve bu durum bazı davranış ve uyum bozukluklarına neden olur. Aynı zamanda boşanma, ölüm, ayrılık gibi sebeplerle aileler dağılmakta ve bu dağılmalar aile içi sorunların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu durumlar ise kaçınılmaz olarak çocukları sokağa itmektedir.²⁵

Çocukları sokağa iten aile içi faktörlerden bazıları şiddet, üvey anne veya babanın varlığı, kalabalık aile, cinsel istismar, sorunlu ebeveyn ve çalışmak zorunda bırakılma şeklinde söylenebilir. Bu sebeplerin oluşumunda ekonomik problemlerin etkisi oldukça yüksektir. Aile içi şiddet, sosyal ve ekonomik bakımdan zayıf olan ailelerde çocuğun zorla çalıştırılmasında ve sokağa itilmesinde önemli rol oynamaktadır.

Aile bütünlüğünün dağılması sokağa çıkmanın bir sebebi olmakla birlikte, dağılan aile bütünlüğünün bir sonucu olarak cinsel istismarın artması, yine çocukları sokağa itmektedir. Yani aile bütünlüğünün dağılması hem birincil hem de ikincil sebep olarak çocukları sokağa itmektedir. Sokak çocuklarının çoğu istismara uğramakta; bu istismar kimi zaman aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu da çocukları sokağa iten başlıca sebepler arasındadır.

Aynı şekilde ebeveynlerde bulunan hastalıklar, üvey bir annenin veya babanın varlığı, uyuşturucu veya alkol kullanımı, istismarı arttıran, dolayısıyla çocukları sokağa iten sebeplerdendir. Örneğin sokak çocuklarının en fazla olduğu Latin Amerika'da, baba otoritesinin azaldığı aileler çözülmeye başlamış, bu durum da bekâr anne sayısını oldukça artırmıştır. Bu süreç, üvey babanın varlığını ya da son 30 yılda atış gösteren çocuk evliliklerini beraberinde getirmiş; babasızlık ve yoksulluk da çocukları mecburen sokağa itmiştir.²⁶

Şiddet, insanların bedensel ve ruhsal açıdan zarar görmesine, yaralanmasına ve sakat kalmasına sebep olan bireysel veya toplumsal hareketlerin bütünüdür. Aile içi şiddet de bu tür bir olayın aile içinde gerçekleşmesini ifade eder. Ailede uygulanan şiddet, disiplin biçimi ve ceza yöntemleriyle çocukların suça karışması arasında ciddi bir ilişki olduğu bilinmektedir.²⁷ Ailede yaşanan kopukluklar, görülen şiddet, çocukların küçük yaşta sokağa çıkmasına ve suça karışma ihtimallerinin artmasına sebep olmaktadır.

Boşanan anne ve babaların çocukları, üvey anne babalarıyla yaşamak zorunda kalmakta, onlarla anlaşamadıkları takdirde sigara, içki, uyuşturucu gibi kötü alışkanlıklar edinmekte, isyankâr davranmakta, içine kapanmakta hatta evden kaçmaktadır. Altıntaş bu konuda yaptığı bir çalışmada, çocukların sokakta yaşamasında evde uygulanan şiddetin etkisinin yüzde 40'lık bir orana sahip olduğunu ortaya konmuştur.²⁸ Bu çalışmalardan da anlaşıldığı üzere aile içinde yaşanan problemler, çocukların sokağa çıkmasına sebep olma noktasında oldukça iç içe geçmiş durumdadır.

Bulaşıcı Hastalıklar

Bazı ülkelerde sağlık hizmetlerine ulaşamaması sebebiyle sıtma gibi hastalıklar, hâlâ ebeveyn ve çocuk kaybına sebep olmaktadır. Sıtma vakalarının yüzde 95.2'si Afrika kıtasında görülmekte; son yıllarda sıtma ile yaşayan kişi sayısı 11.6 milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu rakam hem yeni doğan çocukların sağlıklarını etkilemekte hem de ebeveynlerini kaybetmelerine sebep olmaktadır. Dolayısıyla anne babasını bulaşıcı hastalıklardan dolayı kaybetmiş olarak dünyaya gelen çocukların sokakta yaşama ihtimalleri artmaktadır.

2020 itibarıyla 25 milyon çocuğun HIV virüsü sebebiyle yetim kaldığı tahmin edilmektedir. HIV sebebiyle yetim kalan çocuklar, okulu bırakmak zorunda kalmakta, işçi olarak çalıştırılmakta ve sokakta yaşamaya başlamaktadır.²⁹ Özellikle Afrika'da gıdaya ulaşmanın zorluğu, çocuk sayısının fazla olması gibi sebepler, kültür içerisinde çocukların aileden ayrılmaları noktasında boşluklar oluştururken ebeveyn kaybı bu ihtimali daha da artırmakta ve sokakta yaşayan çocukların sayısı, bulaşıcı hastalıkların da etkisiyle artmaktadır. Bu çocuklar, cinsel istismara uğramakta veya çocuk işçi olarak çalıştırılmaktadır.³⁰

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) ve Birleşmiş Milletler'in (BM) raporlarına göre 2020 yılında ortaya çıkan Covid-19 sebebiyle çocuk işçi sayısında artış olacağı öngörülmüştür. Nitekim bu süreçte ailelerin gelirleri ciddi oranda düşmüş; Covid-19

yoksulluğun artmasına, eğitim sisteminin sekteye uğramasına, mevcut sosyal hizmetlerin kapasitesinin azalmasına sebep olduğu için aileler ve çocuklar bu durumu yönetmekte zorlanmışlardır.³¹

UNICEF raporuna göre çocuklar Covid-19 krizinden üç şekilde etkilenmiştir: Doğrudan virüs bulaşarak, sosyo-ekonomik durumdan etkilenerek veya kalkınma hedeflerindeki gecikmenin sonuçlarına bağlı olarak.³² Netice olarak Covid-19 pandemisinin sonuçları henüz somut olarak ortaya konmamış olsa da sokak çocuğu sayısında bir artışa neden olduğunu söylemekte bir sakınca yoktur.

2. Sokak Çocuklarının Karşılaştığı Problemler

Dünyanın her yerinde, birbirinden farklı kültürlerle sahip olmalarına rağmen sokak çocukları tek bir olguğu temsil etmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, sokak çocukları çeşitli nedenlere dayanarak sokakta bulunan dezavantajlı gruplardır. UNICEF'in "çocuk hakları" başlığı altında yapmış olduğu araştırmalara ve yayımlamış olduğu makalelere göre sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar "görülmeyenler" şeklinde nitelendirmiştir. Ailesi olsun veya olmasın, sokakta yaşayan ve çalışan çocukların sistemde ve resmî istatistiklerde gözükmediği belirtilmektedir. Bu da onların politik ve sosyal hayatta temel haklardan mahrum kalmalarına sebep olmaktadır.³³

Sokakta yaşamak, bir çocuğu sahip olması gereken en temel haklardan mahrum bırakmakta ve çeşitli tehlikelerin muhatabı durumuna getirmektedir. Bu sebeple sokak çocukları, gündelik hayatlarında kısa veya uzun vadeli, fakat her biri hayatî öneme sahip birçok problemle karşılaşmaktadır. Bu problemler fiziksel, sosyal ve mental/psikolojik olmak üzere üç ana başlık altında ele alınmıştır.

a. Fiziksel Problemler

Sokak çocuklarının karşılaşmış olduğu fiziksel problemlerin temelinde barınma ve beslenme yoksulluğu, sevgi ve ilgi yoksunluğu, bunlara bağlı olarak sağlık ve bakım şartlarında görülen yoksunluklar bulunmaktadır.

Barınma

Sokak çocuklarının barınma sorunlarından bahsederken daha önce değinilmiş olan kavramsal ayrıştırmayı bir kez daha hatırlamak gerekir. "Sokak çocuğu" üst bir kavram olması sebebiyle içinde birden fazla tanımı barındırmaktadır. Sokağın çocuğu olarak nitelendirilen ve aileleriyle hiç ilişkisi olmadığı bilinen çocuklar, günün 24 saatini sokaklarda geçirmektedir. Bunlar evden atılma, kaçma, başıboş bırakılma gibi sebeplerle sokaklarda yaşayan, barınan, çalışan ve beslenen çocuklardır.³⁴

Sokakta yaşayan çocuklar terk edilmiş veya yıkılmaya yüz tutmuş binalarda, inşaat halindeki yapılarda, karton kutularda, alt geçitlerde, parklarda, banklarda, köprü altlarında veya duvar diplerinde barınmaktadır. Sabah sokaklar aydınlanmaya başladığında onlardan geriye kalan birkaç parça eşya, eski bir battaniye veya ısınmak için yakılan ateşin külleridir. Sokakta barınmak, kış aylarında ısınma sorunuyla birlikte çocukların hayatını daha da zorlaştırmaktadır. Ateş yakarak ısınmaya çalışan çocukların varlığı bilinmekle birlikte, soğuk hava sebebiyle çeşitli hastalıklara yakalanan veya donarak hayatını kaybeden çocuklar da görünmez istatistikler arasında yerini almaktadır.

Beslenme

Beslenme, çocukların büyümesi ve gelişmesi açısından oldukça önemlidir. Gelişme döneminde olan çocukların dengeli, yeterli ve sağlıklı beslenmeye ihtiyacı vardır. Gerekli ve yeterli miktarda besinden yoksun kalan çocuklar çeşitli sağlık sorunlarıyla karşılaşmakta, yeterince gelişmemektedir. Bazı araştırmalara göre yetersiz beslenen toplumlarda çocuk ölüm hızının, yeterli beslenen toplumlardan 10 kat daha yüksek olduğu ifade edilmiştir.³⁵

2016 yılında yapılan bir araştırmada, sosyal hizmet kurumlarında veya çocuk yuvalarında barınan çocuklarla sokakta barınsız yaşayan çocukların beslenme durumları karşılaştırılmış; antropometrik ölçümlerle elde edilen verilere göre sokakta yaşayan çocukların ağırlık ortalamasının en düşük olduğu gözlemlenmiştir. Boy ortalamaları karşılaştırıldığında ise yine en düşük orana sahip grup, barınsız sokak çocukları olmuştur.

Dolayısıyla barınsız sokak çocuklarının çalışma ve yaşam şartlarından dolayı karşılaştıkları beslenme sorunlarının diğer gruptaki çocuklara göre daha fazla olduğu yadsınamaz. Düzenli beslenme alışkanlıklarına sahip olmayan çocuklarda fiziksel gelişimin geri kaldığı ve çeşitli sağlık sorunlarının ortaya çıktığı bir gerçektir.

Fiziksel İstismar

Sokak çocuklarının karşılaştığı fiziksel istismar, genel anlamda çocuğun kaza dışı yaralanması şeklinde tanımlanmaktadır. Birden fazla şekilde karşımıza çıkan fiziksel istismar çeşitlerinin ortak özelliği, çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığını olumsuz etkilemesi ve vücutta iz bırakan yaralanmalara neden olmasıdır.³⁶ Çocuğu dövme, itme, tokatlama, tekmeleme, boğazına sarılma, bir cisimle üzerine saldıma, sarsma, ısırma, kaynar su dökme, kafasını suya sokup nefessiz bırakma gibi birçok eylem, fiziksel istismar ve şiddet tanımının içinde yer almaktadır.

Sokakta yaşayan veya çalışan çocukların en sık karşılaştığı fiziksel sorunlardan bazıları yaralanma, kaza, sokak çetelerinden dayak yeme, yaşça kendilerinden büyük olan çocuklar veya alkolikler tarafından kötü muamele görme, organ kaçakçılığı ve polis tarafından istenmeyen tutumlara maruz kalma şeklinde gösterilebilir. "Kazalar ve yaralanmalar konusunda özellikle sokak çocukları tren, gemi ve otobüs gibi toplu taşıma araçlarına kaçak binmekte ve inme binme sırasında kaza geçirme riskleri yüksek düzeyde olmaktadır."³⁷

Diyarbakır'da yapılan bir araştırma sonucu sokakta çalışan çocukların karşılaştığı fiziksel şiddet ve istismarın, sokakta çalışmaya başlamalarıyla olan ilişkisi tespit edilmiştir. Araştırma sonuçlarına göre sokakta çalışan çocukların yüzde 79.3'ü çalışmaya başladıktan sonra fiziksel şiddete maruz kaldıklarını belirtmiştir.³⁸

"Sürekli dışarıda karşılaştığımız ve mendil satın almamız, ayakkabı boyatmamız için ısrarcı olan sokak çocukları tepki çekerek birçok kişiden duygusal ve fiziksel istismar görebilmektedir. Çocuklara sokakta başlarından geçen en kötü olayın ne olduğu sorulduğunda yüzde 40'ı dayak, yüzde 24'ü polisin kötü davranması, yüzde 20'si cinsel taciz, yüzde 12'si bıçaklanma olduğunu, yüzde 28'i ise başından kötü bir şey geçmediğini belirterek sokağın portesini bize çizmiştir. Bilir'in yaptığı araştırmada 1600 çocukla yapılan alan çalışmasında fiziksel istismar oranı yüzde 33.5 bulunmuştur."³⁹

Sokak çocuklarının hayat şartları göz önüne alındığında fiziksel olarak birçok problemle karşılaştıkları gözlemlenmektedir. Koruyucu ve kollayıcı bakım eksikliğinin ötesinde çocukların sokakta karşılaşabilecekleri potansiyel tehlikeler hakkında bilgi sahibi olma durumu, çoğunlukla bireysel ve acı tecrübelerle dayanmaktadır. Genel yaş ortalamaları küçük olan çocuklarsa sokakta karşılaşabilecekleri tehlikelere karşı daha savunmasızdır.⁴⁰

Cinsel İstismar

Sokak çocuklarının karşılaşmış olduğu problemlerden biri de cinsel istismardır. Sokakta yaşayan korumasız çocukların, barınma ve çalışma mekânlarının getirdiği şartlarla birlikte istismara maruz kalma olasılıkları diğerlerine oranla fazladır. Diyarbakır'da yapılan bir araştırmada, sokakta çalışan çocukların yaklaşık yüzde 20'si sokakta çalışmaya başladıktan sonra kendilerine veya arkadaşlarına cinsel tacizde bulunulduğunu belirtmiştir.⁴¹

UNICEF'in aktardığı verilere göre Kolombiya'da yaşanan iç savaş ve çatışmalar sonucunda 2.3 milyon çocuk evinden olmuş; bu çocukların bir kısmı kaybolmuş, kaçırılmış ve cinsel şiddete maruz kalmıştır. Latin Amerika'da çatışmalar için gerekli ortamı sağlamak amacıyla çoğu zaman çocuklar kullanılmakta; tecavüze ve köleliğe maruz kalan genç kızlar, HIV/AIDS gibi cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanmaktadır. Bu çocuklar insanlık dışı bir şekilde kürtaja mecbur bırakılmakta, fiziksel ve psikolojik olarak istismar edilmektedir. Ayrıca bölgedeki çatışmalardan kaçan korumasız çocukların çoğu kaçış güzergâhında kaçırılma, tecavüz veya kaza gibi durumlarla karşılaşmaktadır.⁴²

Cinsel istismar, çocukların hayatında erken dönemde veya yetişkinliğinde travmalara, çeşitli ruh ve beden sağlığı sorunlarına yol açabilmektedir. İstismara uğrayan çocuk fiziksel sorunların yanı sıra korku, öfke, düşmanlık, suçluluk, utanç, depresyon, içine kapan-

ma, saldırganlık veya intihara teşebbüs gibi ruhsal sorunlar yaşayabilmektedir.⁴³

Sık Görülen/Bulaşıcı Hastalıklar

Sokakta yaşayan veya çalışan çocuklar, barınma ve beslenme şartlarındaki yetersizlikler sebebiyle zayıf bir bağışıklık sistemine sahiptir.

Eksik, dengesiz, düzensiz ve kontrol dışı beslenme alışkanlıkları, yeterli hijyene sahip olmayan barınma ve ihtiyaç giderme ortamları çocuklar için birçok sağlık sorununa yol açmaktadır. Gelişimsel gerilik, solunum yolu hastalıkları, bulaşıcı hastalıklar, salgınlar ve cinsel yolla bulaşan HIV/AIDS veya mantar gibi hastalıklar, sokak çocukları için var olan sağlık tehditlerinden sadece bazılarıdır.

Sokakta yaşayan ve cinsel istismara karşı daha savunmasız olan kız çocukları ise HIV/AIDS, gebelik, kürtaj gibi hayatlarını tehdit eden problemlerle karşılaşmaktadır. Aynı zamanda temel hijyen ihtiyaçları karşılanmadığında, sıklıkla tüberküloz gibi solunum yolu hastalıkları veya deri rahatsızlıkları, diş sağlığı problemleri ve parazit hastalıkları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁴⁴

Covid-19, ilk olarak Çin'in Wuhan eyaletinde ortaya çıkmış, 13 Ocak 2020'de "solunum belirtileri ile gelişen bir hastalık" olarak tanımlanmıştır.⁴⁵ Daha sonra bütün dünyayı etkisi altına almış ve insan hayatında büyük değişikliklere sebep olmuştur. Sokak çocukları da pandemi döneminde ve sonrasında karantina, izolasyon gibi durumlardan etkilenmiştir. Hem aile içinde hem de günlük hayatta yaşanan değişiklikler ve maddî problemler, çocukları olumsuz anlamda etkilemiş; pandeminin sonuçları ile baş etmeye çalışan sokak çocuklarının ciddi anlamda desteğe ve korunmaya ihtiyacı olduğu görülmüştür.

Covid-19 temel hizmetlere erişimde zorluklara, aile içindeki ihmal ve istismar gibi problemlerin artmasına, çocukların sağlık kaynakları ve tüketim malzemelerine erişiminde güçlük yaşamasına, geçim kaynaklarında kesinti olduğu için aile desteğinin kesilmesine ve hastalıkla ilgili ciddi korkuların oluşmasına neden olmuştur. Aynı zamanda hastalığa yakalanma, hayatını kaybetme, gelirin azalması, işten çıkarılma, işsizlik gibi sorunlar da çocukların farklı işlerde çalıştırılarak ihmal edilmesine ve her türlü istismara maruz

kalmasına sebep olmuştur. Pandemi sonrası dönemde de devlet çapında yaşanan olumsuz ekonomik durumlar çocukların okul hayatına devam etmesini engellemiş ve çocuk işçiliğinin artmasına sebep olmuştur.

Ailede veya çocuklarda önceden var olan psikolojik problemler, hastalık ve karantina gibi unsurların etkisiyle daha da tetiklenmiş, tedaviye erişimde zorluklar yaşanması bu durumu bir risk haline getirmiştir. Karantina sürecinin belirsizliği, toplum tarafından görülmeyen ve ayrıştırılan sokak çocukları arasında panik ve korkuya sebep olmuştur. Covid-19 sebebiyle enfekte olan bireylerin sosyal olarak damgalanması ve tecrit edilmesi sonucu, sokak çocuklarına yönelik risk daha da artmıştır.

Bu süreçte gerekli önlemleri almak adına karantina uygulanmış, sokağa çıkma kısıtlamaları getirilmiş ve aşılamaya yapılmıştır. Buna rağmen hayatını kaybeden çocuk sayısının az olmadığı tahmin edilmekte fakat net olarak bu sayı hakkında bir şey söylenememektedir. Pandemi döneminde ve sonrasında meydana gelen olaylar neticesinde, sokak çocuklarının ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda olumsuz etkilendiği ve risk altında olduğu düşünülmektedir. Bu anlamda "pandemi ve sokak çocukları" özelinde bir eylem planı oluşturulması önem arz etmektedir.

b. Sosyal Problemler

Ayrımcılık ve Dışlanma

Sokak çocuklarının bir ailesi olsun veya olmasın, toplum tarafından dışlandıkları bir geçektir. Bunda dış görünüşlerinin ve davranışlarının etkisi olduğu düşünülse de onlar hakkındaki önyargıların ve etiketlemelerin ciddi bir payı olduğu söylenebilir.

Toplumun sokak çocukları hakkındaki ilk yargısı, onların şiddet eğilimli olduğudur. Birçoğu madde kullandığı için etraflarına zarar verecekleri konusunda endişe uyandırmaktadırlar. Bunun bir sonucu olarak da akranlarının bulunduğu eğlence ortamlarına alınmamakta, oyun alanlarından uzaklaştırılmakta, çöpten yiyecek topladıkları zaman sözlü saldırıya uğramaktadırlar. Bu da sokak çocuklarında özgüven problemine sebep olmaktadır.

Suç İtilme

Sokak çocukları sokakta yaşadıkları, çalıştıkları ve sağlıksız aile ortamında yetiştikleri için suça maruz kalmakla birlikte birtakım çeteler tarafından gasp, kapkaççılık ve benzeri işlerde kullanılabilmektedir. Suça itildikleri bazı alanlar şöyle sıralanabilir:

a. Sokak çocukları, sokak ve aile ortamındaki güçlükler, travmatik deneyimler sebebiyle açlıkla ve soğukla baş etme yöntemi olarak madde kullanımını tercih etmekte; madde temin edebilmek için hırsızlık ve madde satışı gibi suçlar işlemektedirler.

b. Çocuk pornosu ve fuhuş özellikle sokakta yaşayan kız çocuklarının maruz kaldığı bir suça itilme şeklidir.

c. Sokakta yaşayan bazı çocuklar, çeteler veya aileleri tarafından zorla dilendirilmekte; bu yüzden hırsızlık, kapkaççılık gibi suçlara itilmektedirler.

d. Çetelerde yer alan çocuklar genellikle 15 yaş üzerindedir. Bu çocukların bazıları ailesinin yanında bazıları da sokakta yaşamaktadır. Her halükârda birlikte hareket etmekte ve art niyetli örgütler ya da gruplar tarafından madde satışı gibi suçlara itilmektedirler.⁴⁶

Yoksunluk ve Yoksulluk

Yoksulluk, bireyin varlığını sürdürebilmek ve günlük temel ihtiyaçlarını karşılayabilmek için gerekli olan asgarî gelire sahip olmama durumudur. Yoksunluk ise ekonomik, duygusal ya da psikolojik, sosyal ve madde yoksunluğu gibi çeşitlere sahip olan yoksun olma halinin sosyolojik olarak yorumlanmayı gerekli kıldığı bir üst kavramdır. Çocuğun sokakta olmasının nedenleri arasında bulunan yoksulluk ve yoksunluk, yine sokak çocuğunun karşılaşacağı risk ve tehditler arasında yer almaktadır.

1980'li yıllardan sonra "çocuk yoksulluğu", ailenin yoksulluğundan ayrı olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. UNICEF'in 2005 yılında yayımladığı bir raporda, yoksul çocukların "yaşama, büyüme ve gelişmeleri açısından gerekli maddî, manevî ve duygusal kaynaklardan yoksun biçimde" yaşadıkları, böylece haklarından yararlanamadıkları ifade edilmiştir. Çeşitli araştırmalar sonucu, yoksulluk ve yoksunluk içinde yaşayan çocukların diğer çocuklara göre sağlık, bilişsel ve sosyal gelişim gibi alanlarda geride kaldıkları gözlemlenmektedir.⁴⁷

Sokak çocukları aynı zamanda, psikolojik ve sosyal anlamda yoksunluğa maruz kalmaktadır. Sokakta yaşadığı, çalıştığı ya da eğitimini tamamlayamadığı için dışlanan, sokakta çalışarak gelir elde etmeye çalışan ve görmezden gelinen çocuklar, hem fiziksel hem de ruhsal anlamda çeşitli yoksunluklara maruz kalmakta ve bir kez daha dezavantajlı gruplar içerisinde yer almaktadır. Bu durum sokak çocuklarını, madde kullanımı ve intihara teşebbüs gibi çeşitli tehlikelerin içine iten başlıca nedenler arasında sayılabilir.

Eğitimden Mahrum Kalma

Eğitim her çocuğun hakkıdır ve sokak çocukları diğer haklarından mahrum oldukları gibi eğitim öğretim haklarından da mahrum kalmaktadır. Sokak çocuklarının genelinde, yoksulluk ve aile ihmali öykülerinin bulunduğu görülmektedir. Yoksulluk ve yoksunluk gibi sebeplerle erken yaşta çalışmak durumunda kalan bu çocuklar, okul hayatına ya hiç adım atamamakta ya da okullarını bırakmak zorunda kalmaktadır. Ankara'da yapılan bir araştırmaya göre çocukların eğitimlerini sürdürememe sebepleri arasında ilk sırada ekonomik nedenler, ikinci sırada ise okuldaki başarısızlıklar gelmektedir.⁴⁸

Sokakta yaşamak ve çalışmak, çocukların eğitim hayatına çeşitli şekillerde engel olmaktadır. Bunlardan ilki yetersiz ekonomik şartlar olarak belirtilebilir. Ayrıca okul haricindeki zamanını sokakta çalışarak geçiren çocukların iş nedeniyle yoruldukları ve ödevlerini yapamadıkları bilinmektedir. Dolayısıyla sürekli düşen okul başarısının yanı sıra çocuklar okula dair bir yabancılaşma hissine kapılmaktadır. Çocukların sokaktaki yaşam kuralları ve şartları okul için uygun olmadığından uyum problemi ve çatışmalar ortaya çıkmaktadır.

Sokakta para kazanan çocukların eğitime verdiği değer düşmekte ve okulda geçen zaman onlar için değersizleşmeye başladığından eğitime devam etme konusunda bir isteksizlik duymaktadırlar. Aynı zamanda olumsuz arkadaş çevresi ve ailenin yeteri kadar destek olamaması da çocukların okuldan uzaklaşmalarına neden olmakta; ailenin ekonomik sorumluluğunu üstlenen çocuklar için eğitim arka planda kalmaktadır. Zorunlu temel eğitimden uzak kalan çocukların psiko-sosyal gelişimleri olumsuz etkilenmekte; şiddete, suça ve zararlı madde kullanımına olan eğilimleri artmaktadır.⁴⁹

İş/Çalışma Şartları ve Sorunları

Kontrolsüz ve çoğunlukla tehlikeli şartlarda çalışan çocuklar; suça bulaşma, madde kullanımı gibi olumsuz davranış ve eylemlere özne olabilmektedir. Sokakta çalışan çocukların genellikle hamallık; mendil, simit ve su satıcılığı veya ayakkabı boyacılığı gibi işlerde çalıştıkları bilinmektedir. Fakat çalışma şekilleri ve şartları dikkatlice ele alındığında çocukların fiziksel, sosyal, psikolojik ve ekonomik açılarından birçok sorunla karşı karşıya kaldığı gözlenmektedir.

Sokakta çalışan çocukların sayısı, mevsime göre farklı yerlerde ve belli aralıklarla çalışmalarından ve çoğunun kimlik belgesine sahip olmamasından dolayı net olarak bilinmemektedir.⁵⁰

Yapılan bir araştırmaya göre bu çocukların yüzde 34.98'i sokakta çalışmayı güvenli bulmadıklarını söylemiştir. Sokakta çalışmayı güvenli bulmama nedeni olarak yüzde 22.34'ü yetişkinlerin kendilerine kötü davrandığını, yüzde 21.28'i sarhoşların olduğunu, yüzde 10.64'ü kaçırılma tehlikesiyle karşı karşıya bulunduklarını, yüzde 9.57'si trafik kazası riski altında olduklarını, yüzde 9.57'si zabıta problemini, yüzde 5.32'si paralarının çalındığını, yüzde 3.19'u cinsel tacize maruz kaldıklarını, yüzde 18.08'i sair sebepleri göstermiştir.

Sokakta çalışan veya çalıştırılan çocukların maruz kaldığı şartlar, çoğu zaman fizikî tehlike içermekte; olumsuz hava şartlarında saatlerce dışarda bulunan çocuklar hijyen ve sağlık yönünden mahrum bulunmaktadır. Yetersiz ve dengesiz beslenmenin etkisiyle sıklıkla hasta olmakta; uzun çalışma saatleri, bakımsızlık ve kötü iş şartların etkisiyle kas zayıflığı, bağırsak sorunları, diş rahatsızlıkları ve çeşitli yaralanmalara maruz kalmaktadırlar. Yanı sıra sokakta çalışan çocukların fiziksel ve cinsel istismara uğrama tehlikesi vardır. Çalıştıkları işler gereği, eğitim hayatları olumsuz etkilenmekte, çalışma ortamlarındaki yanlış örnekler yüzünden madde kullanımına teşvik edilmektedirler. Sosyal güvenceden, aile ilgisinden ve temel eğitimden mahrum kalan bu çocuklar, sokaktaki işleri ve çevreleri dolayısıyla suça bulaşma riski altındadırlar.⁵¹

c. Mental/Psikolojik Problemler

Sokak çocuklarının çalıştığı ve yaşamını sürdürdüğü tehlikeli ve istismara açık ortamlar, ruh sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Buna ek olarak sağlıksız bir aile ortamı sebebiyle çalışmak ve aile bütçesine katkı sağlamak durumunda kalan çocuklar, ihmal edilmeye ve istismara maruz kalmaktadır. Ailesi olsun veya olmasın, sokakta yaşayan çocuklar için bu yaşam tarzı, birçok zorlayıcı ögeyi ve sonucu beraberinde getirmektedir.

Araştırmalara göre erken çocuklukta güven, sevgi ve beslenme ihtiyaçlarının karşılanmaması, ilerleyen yaşlarda travmatik durumlara sebep olabilmektedir. Bu anlamda sokak çocuklarının gerek sokakta gerekse aile ortamında edindiği deneyimlerin, psikolojik gelişimleri üzerindeki etkisine dair araştırmalar yapılması, problemlerin tespit edilmesi ve çözülmesi bireysel ve toplumsal açıdan önem arz etmektedir.⁵² Bu bölümde sokak çocuklarının karşılaştığı ruhsal problemler değerlendirilmekte ve bu problemlere dair çözüm önerilerinde bulunmaktadır.

Ebeveyn-Çocuk İlişisinin Kopukluğu

Çocuk gelişiminde biyolojik faktörler etkili olduğu gibi sosyal, duygusal etkenler de önemli rol oynamaktadır. Sevgiye dayalı, hoşgörülü, sınırları belli ve destekleyici bir aile ortamına sahip olmak, olumsuzluklarla baş etmede koruyucu bir faktördür.⁵³ Sokakta çalışan çocukların bulunduğu veya sokak çocuklarının geldiği aile ortamı ise genellikle şiddet, ihmal ve istismarın yaşandığı evlerdir. Bu anlamda sokak çocuklarıyla çalışırken bağ odaklı ve güven merkezli bir ilişki kurmak ve ailede oluşturamadıkları bağı başka bir ilişkide kurmalarını sağlamak son derece önemlidir.

Çocuklar dünyaya dair algılarını aile ortamında şekillendirmektedir. Belirsizliklerle dolu ve korkutucu bir evde büyüyen çocukların stres hormonu daima aktiftir. Bu seviyenin düşürülmesi için çocukların tek ihtiyaç duyduğu şey ebeveynleridir. Fakat evde şiddet gören veya ihmal edilen çocuklar değerlilik duygularını kaybetmektedir. Dolayısıyla anne babasından sevgi ve ilgi görmeyen çocuklar, dünyada hiçbir şeye layık olmadıklarını düşünmekte;⁵⁴ aile içinde yaşadıkları problemler veya üvey anne, üvey baba gibi faktörler yüzünden sokağa kaçmaktadır.⁵⁵

Duygusal İhmal ve İstismar

İstismar, çocukların büyüme ve gelişmelerini olumsuz anlamda etkileyen her türlü tutum ve davranış olarak nitelendirilmektedir. Duygusal ihmal ve istismar, fiziksel ihmal ve istismara nazaran daha zor fark edilmektedir. Gerek aile içinde gerekse sokakta duygusal ihmal ve istismara uğrayan çocuklar ihtiyaçları olan ilgi, sevgi ve bakımdan yoksun

kalmakta, dolayısıyla birçok psikolojik problem yaşamaktadır. Amerikan Psikoloji Birliği'nin (APA) bir çalışmasına göre duygusal açıdan ihmal veya istismar edilmiş çocuklar, fiziksel ve cinsel açıdan istismar edilmiş çocuklardan daha ağır psikolojik sorunlar yaşayabilmektedir.⁵⁶

UNICEF'e göre "duygusal istismar ve ihmal" çocuğa değerli olduğunun hissettirilmemesi, yaptıklarının sürekli eleştirilmesi, sevgi ihtiyacının karşılanmaması, terk edilmekle tehdit edilmesi, cezalandırılmakla korkutulması, kendisinden gücünü aşacak işlerin talep edilmesi ve topluma uygun olmayan şekilde bakılması olarak tanımlanmıştır.

Duygusal ihmal ve istismar gören çocuklarda gerginlik, saldırganlık, değersizlik, güvensizlik gibi olumsuz davranışlar gözlenebilmektedir. Hatta fiziksel veya cinsel istismara maruz kalan çocuklara nazaran intihar eğilimleri daha fazladır ve okul başarıları daha düşüktür. Ergenlik döneminde yeteri kadar korunamamış ve denetlenememişlerdir. Duygusal ihmal ve istismarın bir sonucu olarak evden kaçma, evden kovulma, sokakta kalma, sokaktaki tehlikelere karşı açık hale gelme, bütün bunlara bağlı olarak her türlü istismara uğrama ve suça itilme durumlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar.⁵⁷ Sokak çocuklarının hem sokakta hem de aile ortamında genellikle bu muamelelere maruz kaldıkları düşünüldüğünde duygusal ihmal ve istismarın çocuk üzerindeki etkilerinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

Yalnızlık, Depresyon ve İntihar

Sokak çocukları maruz kaldıkları strese ve karşılaştıkları zorluklara bağlı olarak çeşitli psikiyatrik bozukluklara yatkın olabilmektedir. Sosyal ilişkilerinde problem yaşamakta, kaygı ve öfke kontrolünde zorlanmaktadır.⁵⁸ İçinde bulundukları travmatik durumlar da intihar düşüncelerine sebep olabilmekte; madde kullanımı intihar girişimlerinde önemli bir etken olabilmektedir.

Sokakta yaşayan çocukların ailelerinin büyük çoğunluğu sağlıksız ve örseleyicidir. Evde buna maruz kalan çocuklar sokakta da benzer problemlerle mücadele etmektedir. Dolayısıyla hayatlarında birçok stres verici ve tetikleyici unsur bulunmaktadır.⁵⁹ Sokakta çalışan çocuklar, çalışmayan akranlarına kıyasla daha depresiftir.⁶⁰

Şimşek ve Erol (2003) tarafından yapılan bir araştırmada çalışan kız çocuklarının daha depresif olduğu; erkek ve kız çocuklarının her ikisinde de içe yönelim ve dışa yönelim problemlerinin olduğu gözlemlenmiştir.⁶¹

Ebeveynlerden birinin ya da ikisinin hayatta olmaması çocuklarda yalnızlık hissine sebep olmaktadır. Yaşamın ilk altı yılını annesinden ayrı geçiren sokak çocuklarının, bu dönemi anneleriyle geçiren çocuklara göre daha depresif oldukları; parçalanmış bir ailede yaşayan çocukların yalnızlık hislerinin daha kuvvetli olduğu gözlenmiştir. Yalnızlık hissi ve sokakta yaşanan olumsuz tecrübeler, çocuklardaki depresyon riskini daha da arttırmaktadır.

Erbaş, Karahan ve Uzun (2020) tarafından sokak çocukları üzerine yapılan bir araştırmada, ebeveynlerin çocuklarına karşı tutum ve davranışlarının, onların yalnızlık ve depresyonları üzerindeki etkileri incelenmiştir. “Çocuklar için depresyon ölçeği” ve “UCLA yalnızlık ölçeği” tekniklerinin kullanıldığı araştırmada, annesi hayatta olmayan veya üvey annesiyle yaşayan çocukların depresyon ve yalnızlık düzeylerinin diğer gruplara oranla daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Sokak çocukları birçok zor duruma maruz kalmakta; psikolojik dayanıklılığı daha fazla olan çocuklar, zorluklarla daha kolay baş edebilmektedir.

“Dayanıklılık”, strese ve olumsuz şartlara rağmen hayata devam edebilme, varlığını ileriye taşıyabilme becerisi olarak ifade edilmektedir. Başa çıkma yeteneği, başa çıkmak için gerekli psikolojik kaynaklara sahip olabilmektir. Stresi kontrol edebilmek, insanlara karşı ilgili olmak, sosyal olarak kendini ve duygularını ifade edebilmek, işbirliğine yatkın olmak, insanlarla duygusal yakınlık kurabilmek, çözüm odaklı hareket edebilmek, gerçeği nesnel biçimde değerlendirebilmek, olumlu ilişkiler kurabilmek, düşünerek harekete geçmek ve benliğine saygı duymak psikolojik dayanıklılığı oluşturan davranışlardandır.⁶²

Erken dönemde olumsuzluklarla karşılaşan çocukların psikolojik bakımdan dayanıklı olmalarını sağlayan bazı bireysel faktörler bulunmaktadır. Bunlar daha az stresli ve düzenli bir hayatının olması, neşeli ve kendisiyle barışık bir mizacının olması, dürtülerini kontrol edebilme becerisine sahip olması, bazı yeteneklerinin ve hobilerinin bulunması, çalışkan ve üretken olması, inançlı olması, normalin üstünde bir zekâyâ sahip olması, okul hayatında iyi öğretmenlere rastlaması gibi faktörlerdir.⁶³

Sokak çocukları, çalışmak zorunda oldukları için eğitim alamamakta, oyun oynayamamakta, sosyal ortamlara girememekte, sosyal ilişkiler konusunda deneyimsiz oldukları için kendilerine ve dünyaya karşı pozitif inançlar geliştirmekte zorlanmaktadırlar.

Fakat maruz kaldıkları zorlayıcı deneyimler, onların psikolojilerini zedelediği gibi bazılarını “yılmama becerisi” de kazandırabilmektedir.

Bunlara ek olarak sokak çocuklarının eğitim kurumlarına devam etmesi ve eğitim düzeylerinin yüksek olması, zorluklarla başa çıkma yeteneklerini olumlu anlamda etkilemekte; özellikle iç denetimi olan sokak çocukları, gerçeği daha iyi analiz edip kendini topluma daha yakın hissedebilmektedir.⁶⁴

Madde Kullanımı

Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) 2017 verilerine göre sokak çocuklarının yüzde 25 ila yüzde 90’ı madde kullanmaktadır. Ailesiyle irtibatı olmayan, sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar, denetimden uzak kaldıkları için madde bağımlılığına daha açıktır. Yaşadıkları zorluklar, arkadaş ortamları, içinde bulundukları şartlardan etkilenen duygu durumları çok erken yaşta madde bağımlısı olmalarına sebep olabilmektedir.⁶⁵ Sokak çocuklarında madde kullanımı psikolojik ve fiziksel problemlerin yanı sıra suça bulaşma riskini de ortaya çıkarmaktadır.

Aleksitimi

Aleksitimi, duygulara dair sözlü ifadelerin yokluğu, duygu sağırlığı veya körlüğü şeklinde ifade edilmektedir. Aleksitimik özellikleri olan bireyler, duygularını isimlendirmekte, ifade etmekte, başkalarının ne hissettiğini algılamada ve kendi iç dünyalarını fark etmekte zorlanmaktadır. Buna bağlı olarak çevreleri ile ilişki kurmakta, yaşama uyum sağlamakta ve problem çözmekte güçlük yaşamaktadırlar.⁶⁶

Er ve Büyükbayraktar (2019) tarafından sokak çocuklarının bağlanma stilleri ve aleksitimi seviyeleri arasındaki ilişkinin değerlendirildiği araştırmada, 76 sokak çocuğuyla çalışılmıştır. Bu çocukların her birinin ailesi farklı yapıdadır. Araştırma sonunda korkulu ve saplantılı bağlanmanın, duyguları anlamayı ve tanımayı güçleştirdiği belirtilmiştir.⁶⁷ Sokak çocukları, güvenli bağlanma ilişkisini kendi ailelerinde yaşayamadıkları için duygu ve düşünceleri de sağlıklı olmamakta; aleksitimi ile ilgili problemler yaşamaları ve buna bağlı olarak bastırma mekanizmalarından çeşitli bağımlılıklara açık ve yatkın oldukları düşünülmektedir. Duygularını fark etmekte ve tanımakta zorlanan bu çocukların kendilerine ilişkin olumlu bir benlik profili oluşturmaları da güçleşmektedir.

DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE SOKAK ÇOCUKLARININ DURUMU

Sokak çocukları olgusu genel olarak gelişmekte olan ülkeler için geçerli olsa da dünyanın birçok yerinde karşılaşılan bir problemdir ve bütün sokak çocukları benzer profillere sahiptir. Bunların büyük bir kısmı erkek çocuğudur. Riskli işlerde ve tehlikeli şartlarda çalışmaya zorlanarak hayatlarını sokakta sürdürmektedirler.

Dünyada ve ülkemizde bu çocuklar hakkında net verilere ulaşmak mümkün değildir. Bunda sokak çocuklarının sayılarının fazla oluşu, onları tespit etmenin zorluğu ve standart bir "sokak çocuğu" tanımlamasının olmayışı rol oynamaktadır. Dolayısıyla sokak çocuklarına ilişkin tahmin ve çıkarımlar, çocuk işçiliği verileri üzerinden yapılabilmektedir.

Bununla birlikte bazı ülkelerde sokak çocukları özelinde çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Ancak literatür incelendiğinde sokak çocuğu sayısına dair verilerin örtüşmemesi gibi sorunlarla karşılaşmıştır. Söz konusu sorunlara rağmen bu başlık altında, dünyada ve Türkiye'de sokak çocuklarına ve çalışan çocuklara ilişkin bilgilere yer vermeye çalışılmıştır.

1. Dünyada Sokak Çocuklarının Durumu

UNICEF, 1994 yılında dünyada 100 milyon sokak çocuğu olduğunu belirtmiş, fakat 2005 yılında net veriye ulaşmanın mümkün olmadığını kabul etmiştir. Tablo 1'de Royal Tropical Institute tarafından yayımlanan rapor sonucunda bazı bölgelerdeki tahmini sokak çocuğu sayısı yer almaktadır.

Bazı Bölgelerdeki Tahmini Sokak Çocuğu Sayısı	
Latin Amerika	40 Milyon
Asya	25-30 Milyon
Afrika	10 Milyon

Sokak çocukları problemine dair araştırmalar, yoğunluklu olarak Latin Amerika'da yapılmaktadır. Bu araştırmalara göre dünyadaki sokak çocuklarının beşte ikisinin Latin Amerika'da bulunduğu düşünülmektedir. Özellikle Brezilya bu anlamda yoğun bir sokak çocuğu popülasyonuna sahiptir.

Bazı Ülkelerdeki Tahmini Sokak Çocuğu Sayısı	
Brezilya	7-17 Milyon
Bolivya	72 Bin
Kenya	250 Bin
Etiyopya	150 Bin
Mısır	1 Milyon
Gana	21 Bin 140
Hindistan	414 Bin 700
Pakistan	70 Bin

Brezilya çok zengin bir ülke olduğu gibi çok yoksul kesimleri de bulunmaktadır. Dolayısıyla çocuklar ailelerine destek olmak ve yoksullukla baş etmek için sokakta çalışmaktadır. Ülkede 7 milyon evsiz çocuk olduğu, çalışan çocuk sayısının ise 7-17 milyon arasında olduğu tahmin edilmektedir. Fakat bu veriler eski olduğu için güncel bilgilerin daha yüksek olduğu düşünülmektedir.

Sokak çocuğu nüfusunun yoğun olduğu bir diğer ülke Hindistan'dır. Hindistan'da politik sebepler ve ekonomik dengesizlikler sebebiyle yoksulluğa bağlı olarak sokak çocuğu sayısı her geçen gün artış göstermektedir. Ülkede 414.700 sokak çocuğu bulunduğu düşünülmektedir. Bunun yanı sıra Pakistan'da nüfusun büyük çoğunluğu kırsal kesimde yaşamasına rağmen kırsal bölgedeki yoksulluktan kaçmak isteyerek göç eden sokak çocuklarının Karachi'de 8 bin, Lahor'da 7 bin, Peşaver'de 5 bin, Rawalpindi'de 3 bin ve Quetta'da 2 bin 500 olduğu ifade edilmektedir.

UNICEF tarafından yapılan araştırmalara göre Bolivya'da tahmini olarak 72 bin sokak çocuğu olduğu, bu çocukların büyük bir kısmının şehirlerde yaşadığı ifade edilmektedir. UNICEF desteği ile Etiyopya Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yaptığı bir araştırmada, Etiyopya'da 60 bini başkentte olmak üzere 150 bin civarında sokak çocuğu bulunduğu tahmin edilmektedir.

Ukrayna'da 2011 yılında yapılan bir araştırmaya göre Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecindeki problemler sebebiyle sokak çocuklarında bir artış olurken ülkede hâlâ 300 bin civarı sokak çocuğu olduğu tahmin edilmektedir.

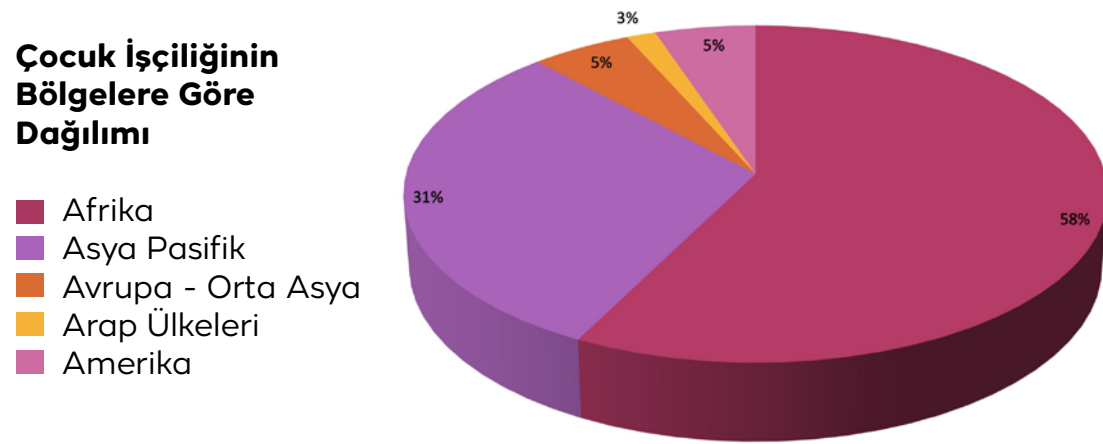
Kenya'da ise 250 bin sokak çocuğunun olduğu, bunların sadece 60 bininin başkent Nairobi'de yaşadığı ifade edilmektedir. Gana, Kenya, Ruanda gibi Afrika ülkelerinde sokak çocukları büyük ölçüde yoksulluğa ve ebeveyn kaybına bağlı olarak artış göstermektedir.

Bu çalışmalara ek olarak 2005 yılında yürütülen bir çalışmaya göre Rusya'da 64 bin, 2006 yılında yapılan bir araştırmaya göre Avustralya'da 22 bin, 2007 yılında yapılan bir araştırmaya göre Endonezya'da 170 bin sokak çocuğu olduğu düşünülmektedir. 2016 yılı verilerine göre İran'da 60 bin ile 200 bin civarında sokak çocuğu bulunduğu, 2010 yılı verilerine göre ise Amerika'da 1 milyon 500 bin sokak çocuğu bulunduğu tahmin edilmektedir.

"Sokak çocuğu" verileri değerlendirilirken bu analizler daha çok "sokakta çalışan çocuk"lar üzerinden yapılmaktadır. Dünyada 63 milyon kız, 97 milyon erkek olmak üzere, toplam 160 milyon çocuk, çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bunların içerisinde sokakta yaşayan çocuklar da yer almaktadır. UNICEF ve ILO tarafından yayımlanan 2021 tarihli rapora göre çocuk işçi sayısı gittikçe artış göstermekte; Covid-19 sebebiyle meydana gelen ekonomik kriz sonucunda daha çok çocuğun risk altında olduğu vurgulanmaktadır.

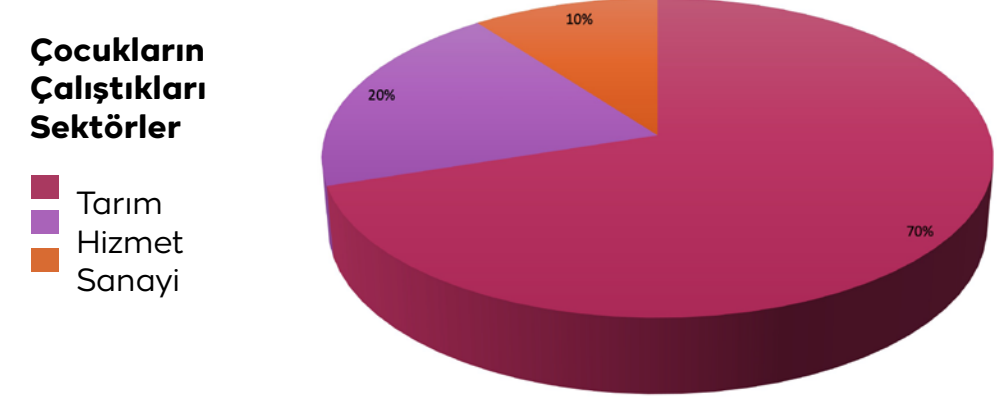
Aşağıda yer alan grafikte çocuk işçilerin bölgesel dağılımına yer verilmiştir. Yapılan araştırmaya göre çalışan çocukların en çok bulunduğu bölge Afrika'dır ve bunu Asya-Pasifik takip etmektedir. Avrupa, Orta Asya ve Amerika bölgelerinde çocuk işçi sayısı benzer oranda iken Arap ülkelerinde çocuk işçi sayısının diğer bölgelere nazaran daha az olduğu görülmektedir.

Çocuk İşçiliğinin Bölgelere Göre Dağılımı

Çocukların çalıştığı sektörler incelendiğinde en çok tarım sektöründe çocuk işçi bulunduğu; bunu da hizmet ve sanayi sektörlerinin takip ettiği belirtilmektedir. Çocukların tarım sektöründe çalışmalarının en önemli sebeplerinden biri ailelerine destek olmak istemeleridir. Yoksul kesimin büyük çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamakta ve çocuklar mevsimlik işçi olarak kullanılmaktadır. Aşağıdaki grafikte çocukların çalıştıkları sektörlerin oransal dağılımı yer almaktadır. Dünya üzerinde 112 milyon çocuk tarım sektöründe, 31.4 milyon çocuk hizmet sektöründe, 16.5 milyon çocuk ise sanayi sektöründe çalışmaktadır.⁶⁸

Çocukların Çalıştıkları Sektörler

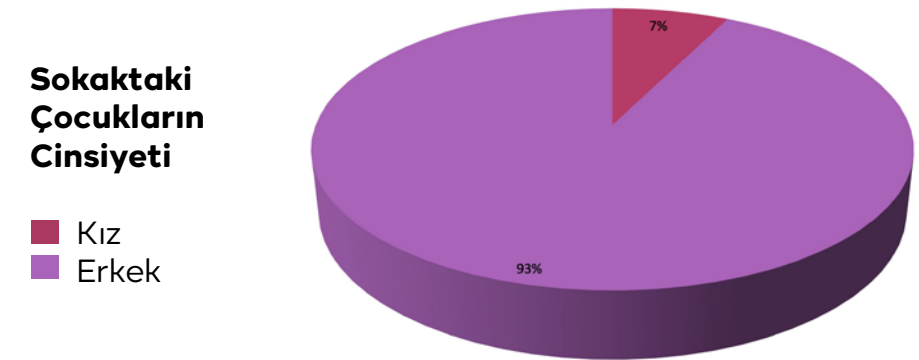

2. Türkiye'de Sokak Çocuklarının Durumu

Sokak çocuklarına dair araştırmalar genellikle belli iller özelinde yürütülmüş, ancak bu araştırmaların güncel olmadığı görülmüştür. Dolayısıyla bütün çalışmaların analiz edildiği güncel bir veriye ulaşmak mümkün değildir. Bu sebeple sokak çocukları hakkındaki bilgilere ulaşmak için çocuk işçiliği verilerinden yararlanılmış ve bu şekilde bir durum değerlendirmesi yapılmıştır.

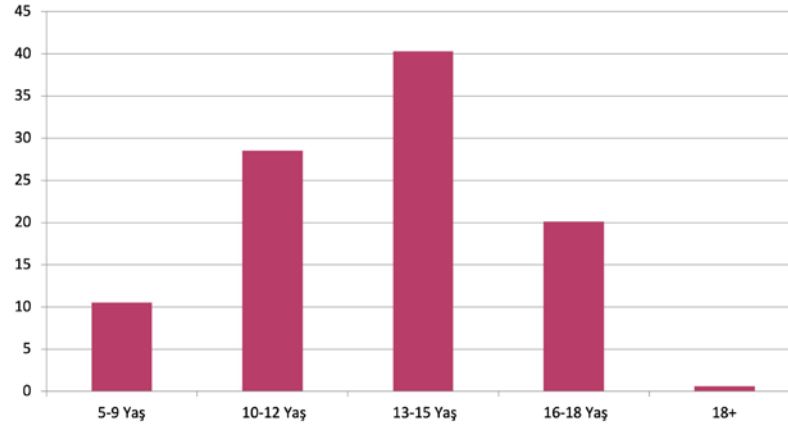
UNICEF'in 2006 verilerine göre Türkiye'de 50 bin civarında sokak çocuğu bulunduğu tahmin edilmektedir. Fakat Başbakanlık İnsan Hakları Daire Başkanlığı'nın bütün valilik ve kaymakamlıklardan aldığı verilere göre 30 bini aşkın çocuğun hayatını sokakta sürdürdüğü; bunlardan 30 bin 109'unun İstanbul'da yaşadığı kaydedilmiştir. Araştırmaya göre çalışan çocukların sayısı 41 bini aşmakta ve bu çocuklar yine en çok İstanbul'da bulunmaktadır.⁶⁹

Sokaktaki Çocukların Cinsiyeti

Sokak çocuklarının yüzde 92.6'sı erkek, yüzde 7.4'ü kızdır. İstanbul Valiliği'nin 2004 yılında yürüttüğü "Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Korunması Projesi" verilerine göre bu çocukların sokağa çıkma yaşı en fazla 13-15 aralığındadır. Bunu sırasıyla 10-12 yaş, 16-18 yaş, 5-9 yaş ve 18 yaş üstü çocuklar takip etmektedir.⁷⁰

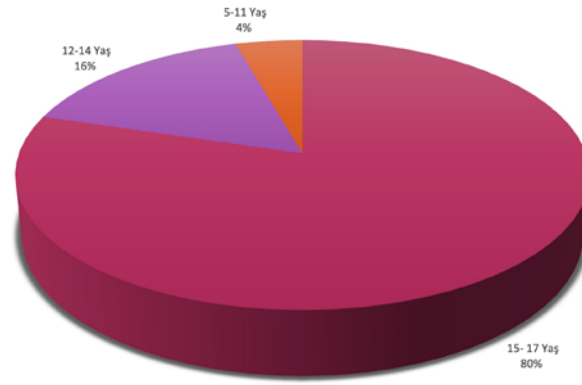
Çocukların Sokağa Çıkma Yaşı

Sokak çocuklarının büyük bir kısmı aynı zamanda çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Çalışan çocukların yaşlarının oransal dağılımı aşağıdaki grafikte verilmiştir. Buna göre Türkiye’deki çalışan çocukların yüzde 80’ini 15-17 yaşındaki çocuklar, yüzde 16’sını 12-14 yaşındaki çocuklar ve yüzde 4’ünü ise 5-11 yaşındaki çocuklar oluşturmaktadır.⁷¹

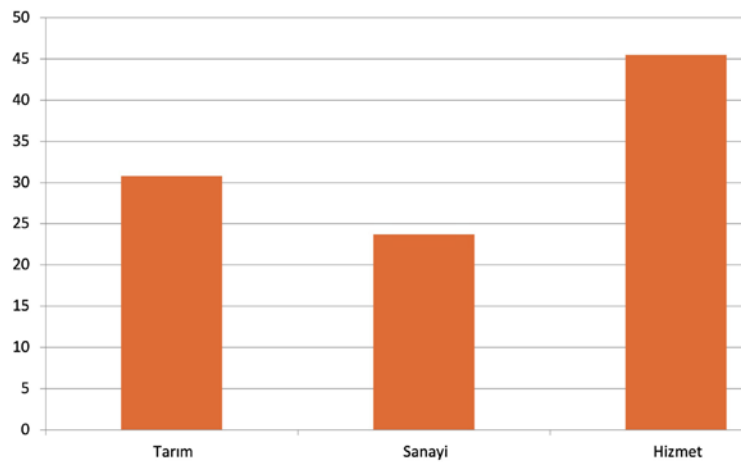
Çalışan Çocukların Yaşları

- 15-17 Yaş
- 12-14 Yaş
- 5-11 Yaş

Türkiye’de çocukların yüzde 45.5’i hizmet sektöründe, yüzde 30.8’i tarım sektöründe ve yüzde 23.7’si sanayi sektöründe çalışmaktadır. Çocuk işçilerin genellikle İstanbul ve büyük şehirlerde yaşamaları sebebiyle en fazla hizmet sektöründe çalıştıkları düşünülmektedir.

Çocukların Çalıştıkları Sektörler

Sokak çocukları, sabit bir yerde yaşamadıkları için toplumlar tarafından “görülmeyen grup” olarak karşımıza çıkmaktadır. Mümkün olan bütün veriler incelendiğinde, sayılarının azımsanmayacak kadar fazla oldukları görülmektedir. Buna rağmen sokak çocuklarına ilişkin gerek dünyada gerek ülkemizde yeterli çalışma ve araştırma yapılmamıştır.

“Çocuk” başlığı altında yapılacak bütün araştırmalarda ve yayımlanacak bütün raporlarda, sokak çocuklarının profillerine, onlara dair verilere ve değerlendirmelere ihtiyaç duyulmaktadır. Sokak çocukları olgusunun daha görünür hale gelmesi, bu konuda ulusal ve uluslararası ölçekli projelerin yürütülmesi için bu çocukların yaşları, ülkelere göre dağılımları, sokakta olma sebepleri, çalışmak zorunda kaldıkları işler, karşılaştıkları problemler kapsamlı bir şekilde ele alınmalıdır. Özetle söylenecek olursa, sokak çocuklarına yönelik daha nitelikli projelerin ortaya konulabilmesi için daha nitelikli araştırmaların yapılması gerekmektedir.

TÜRKİYE'DE SOKAK ÇOCUĞU PROFİLLERİ

Sokak çocukları daha önce de bahsedildiği üzere sokakta yaşayan ve/veya çalışan/çalıştırılan çocuklar olarak nitelendirilmektedir. Bu başlık altında, Türkiye'nin bazı şehirlerinde sokakta çalışan çocuklarla anketler yapılmış ve bu anketler kaynak kabul edilerek çocukların profilleri aktarılmıştır.

Türkiye'de sokakta çalışan çocuk profilleri konulu literatür taraması sonucu güncel kabul edilen ve bu çalışmanın profil tanımıyla uyumlu olan araştırmalar tespit edilmiştir. İstanbul, Ankara, İzmir, Bursa, Adana, Şanlıurfa, Diyarbakır ve Muş'ta yapılan araştırmalar sonucu sokaklarda çalışan çocuklara demografik ve sosyal alanlarda bazı sorular sorulmuştur. Yukarıda sayılan şehirlerin nüfus sıralamasına göre çalışan çocukların yaş ve cinsiyetleri, yaptıkları işler, kazandıkları para, eğitim durumları gibi bilgilere ve bunlarla ilgili değerlendirmelere yer verilmiştir. Daha sonra bu veriler bir araya getirilerek sokakta çalışan çocuk profillerine dair bir çerçeve oluşturulmuştur.

İstanbul

"Sokakta yaşayan çocuklar" sorunu, esas olarak İstanbul'da ortaya çıkan ve hâlâ devam eden bir problemdir ve çocuklar ağırlıklı olarak şehrin merkezini ve kalabalık mekânlarını tercih etmektedir. İstanbul Valiliği tarafından 2008 yılında yürütülen bir çalışmaya göre çocuklar ağırlıklı olarak Taksim, Kadıköy ve Bakırköy gibi kentin en merkezî ve en kalabalık yerlerinde yaşamaktadırlar.⁷²

Sultanbeyli Çocuk ve Gençlik Merkezi'nde (ÇOGEM) hizmet alan, sokakta yaşayan ve yaşları 11-16 arasında değişen 15 çocuk ile yapılan bir araştırmada, merkeze gelen çocuklar arasında erkeklerin sayıca kızlardan fazla olduğu görülmüştür. Ortalama 30 dakika süren görüşmelerde çocuklara açık uçlu sorular yöneltilmiş; onlara sokakta çalışma nedenleri, karşılaştıkları zorluklar ve sokaklarla ilgili görüşleri sorulmuştur.

Bu çalışmada çocukların genel olarak aile bütçelerine katkıda bulunmak için sokağa çıktıkları ve karşılaştıkları zorluklarla kendi kendilerine başa etmeye çalıştıkları görülmüştür.

Şehrin marjinal ve uzak kesimlerinde hayatlarını sürdüren bu çocuklar, şehre yine marjinal bir konumda katılabilmekte; bu da çocukları şehre uyum sağlamaktan ziyade daha da marjinalleştirmektedir.⁷³

Çalışarak sokak hayatına atılan bu çocukların zaman içinde sokakta yaşamaya başladıkları görülmüştür. Çocuklarla yapılan anketlerde onları korumaları gereken zabıta, polis gibi görevlilerin aksine onları daha da zorladıkları; kovalama, kovma, bağırma, itekleme yollarıyla örseledikleri görülmüştür. Zabıtaların vermesi gereken en önemli mesaj, sokakların çocuklar için tehlikeli olduğu ve kendilerinin onların yararı için çalıştığı olmasına rağmen bu mesajı vermekte yetersiz kaldıkları tespit edilmiştir.

Sokakta çalışan çocuk yoğunluğunun fazla olduğu ve benzer sosyo-ekonomik düzeye sahip 8 okulda, 10-14 yaş aralığındaki 651 çocuk üzerinden yapılan başka bir çalışmada bu çocuklardaki depresyon ve yalnızlık düzeyi incelenmiştir.⁷⁴ Araştırma sonuçlarına göre annesi hayatta olmayan ve üvey anneye yaşayan çocukların depresyon ve yalnızlık düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte babası hayatta olmayan ve üvey babası olan çocukların depresyon düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Benzer şekilde babası hayatta olmayan çocukların yalnızlık düzeylerinin diğerlerinden daha yüksek olduğu ancak yalnızlık düzeyinin babanın öz-üvey olmasına göre farklılaşmadığı saptanmıştır.

Araştırmada ayrıca ebeveynleri evli olan çocukların depresyon ve yalnızlık düzeylerinin ebeveynleri boşanmış ve ölmüş olanlara göre anlamlı derecede düşük olduğu ve yalnızlığın depresyon için anlamlı bir faktör olduğu tespit edilmiştir. Aşağıdaki tabloda bu çalışmaya ait veriler bulunmaktadır.

İSTANBUL		SAYI	ORAN
ANNE	Sağ	484	74.3
	Vefat Etmiş	167	36.7
	Öz	520	79.9
	Üvey	131	21.1
BABA	Sağ	506	77.7
	Vefat Etmiş	145	22.3
	Öz	519	79.7
	Üvey	132	20.3
EBEVEYN	Evli	244	37.5
	Boşanmış	136	20.9
	Vefat Etmiş	271	41.6

İstanbul'a göç eden ve şehre uyum sağlamaya çalışan ailelerin çocuklarının ekonomik sebeplerle sokağa çıktıkları görülmüştür. Aşağıdaki tabloda İstanbul'da yaşayan sokak çocuklarıyla ilgili Salih Dursun ve Esma Aksakal'ın "Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma" başlıklı çalışmasından seçilen verilere yer verilmiştir.⁷⁵

İSTANBUL		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Kız	126	80.8
	Erkek	31	19.2
KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR	Sigara (Evet)	43	28.2
	Sigara (Hayır)	114	71.2
	Madde Kullanımı (Evet)	4	6.2
	Madde Kullanımı (Hayır)	153	93.8
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Seyyar Satıcılık	40	26.1
	Çıraklık	86	55.4
	Hurda Toplayıcılığı	31	18.5
ÇALIŞMA SÜRELERİ	6-8 Saat	23	15
	9-11 Saat	55	35
	12-15 Saat	79	50
ÇALIŞMAYA BAŞLADIKLARI YAŞ ARALIĞI	13 ve altı	68	43.9
	14	89	56.1
EĞİTİM DURUMU	İlkokul Mezunu	520	29.9
	İlkokul Öğrencisi	131	65.6
	Lise Öğrencisi	506	1.3
	Okur-Yazar Değil	145	0.6
EBEVEYN	Bir Kez	39	37.6
	Birden Fazla	95	60.5
	Hiç	3	1.9

Genel Değerlendirme;

- 57 çocuktan 4'ü madde, 43'ü sigara kullanmaktadır.
- 157 çocuğun yarısından fazlası erkektir.
- Çocukların yüzde 60.5'i ailesi tarafından defalarca şiddet görmüştür.
- Çocukların yarısı günde 12-15 saat çalışmaktadır.
- Çocukların yüzde 35'i 9-11 saat, yüzde 15'i de 6-8 saat aralığında çalışmaktadır.
- Sokaktaki çocukların yüzde 65.6'sı ilkokul öğrencisidir.
- Sokaktaki çocukların yüzde 55.4'ü çırak, yüzde 26.1'i seyyar satıcı, yüzde 18.5'i de hurdacı olarak çalışmaktadır.⁷⁶

Ankara

Ankara, diğer metropollerle karşılaştırıldığında sokak çocuklarının daha az görüldüğü bir şehirdir. Ankara Valiliği tarafından 2016 yılında yayımlanan bir çalışmada sokakta çalışan 92 çocukla görüşülmüş; bu görüşmelerin 52'si Türk ve 40'ı Suriyeli çocuklarla yapılmıştır. Görüşme yapılan çocuklara dair bilgiler aşağıdaki tabloda verilmiştir.⁷⁷

ANKARA		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Kız	82	89.1
	Erkek	10	10.9
YAŞ ARALIĞI	7-18 Yaş	92	100
	Yaş Ortalaması	13.18	71.2
KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR	Sigara Kullanımı	16	17.4
	Madde Kullanımı	0	0
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Satıcılık	29	31.6
	Geri Dönüştürülebilir Atık Toplama	46	50.0
	Ayakkabı Boyacılığı	2	2.2
	Cam Silme, Dilenme, Tartıcılık	10	10.8
	Mezarlıkta Su Taşıma, Temizlik	5	5.4
ÇALIŞMA SÜRELERİ	4-6 Saat	49	55.0
	8-10 Saat	40	45.0
EĞİTİM DURUMU	İlkokul veya Ortaokul Mezunu	9	9.8
	İlkokul veya Ortaokul Öğrencisi	33	35.9
	İlkokul veya Ortaokul Terk	27	29.4
	Lise Terk	5	5.4
	Hiç Okula Gitmemiş	17	18.5

Genel Değerlendirme:

- Çocukların çoğu erkektir ve yaş ortalamaları 13'tür.
- Çocuklar genellikle küçük şeyler satarak, çöpten geri dönüştürülebilir atık toplayarak, ayakkabı boyayarak, cam silerek, dilenerek, mezarlığa su taşıyarak ve temizlik yaparak para kazanmaktadır.
- Göç, ekonomik sorunlar, çalışma şartları, sağlık problemleri, okulda karşılaşılan olumsuzluklar gibi çeşitli nedenlerle bu çocukların yüzde 30'u okulu terk etmiş, yüzde 18.5'i hiç okula gitmemiştir.
- Çocukların boy ve kilo bilgilerine ulaşılmış, yaş ortalamalarına göre değerlerinin normalden düşük olduğu görülmüştür.
- 92 çocuktan 20'sinin hasta olduğu; hastalıklarını "ameliyatlı bacak", "astım", "böbrek ağrısı", "diş apsesi", "görme kaybı", "sinüzit", "sinir hastalığı" şeklinde ifade ettikleri görülmüştür.
- Çocukların ortalama uyku saatleri 8; günlük öğün sayısı ise 2'dir.
- Çocukların yüzde 17.4'ünün sigara kullandığı belirtilirken görüşme yapılan çocukların bütünü "Madde kullanıyor musun?" sorusuna "Hayır" cevabını vermiş; 14 çocuğun sosyal çevresinde madde kullanıcılarının olduğu belirlenmiştir.

İzmir

İzmir, Türkiye'nin en büyük üçüncü şehri olmakla birlikte göç ve sokakta çalışan çocuklar bakımından oldukça büyük rakamlara sahiptir. Bu çalışma Haziran 2008 ve

Haziran 2009 tarihleri arasında, sokakta çalışan 7-18 yaş arasındaki 226 çocukla sosyal ve demografik karakterleri, aile ilişkileri ve sokak tecrübeleri hakkında 36 soruluk bir anket yapılarak gerçekleştirilmiştir.⁷⁸

İZMİR		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	204	90.2
	Kız	22	9.8
YAŞ ARALIĞI	7-11 YAŞ	188	83.2
	12-18 Yaş	38	16.8
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Satıcılık	183	80.8
	Geri Dönüştürülebilir Atık Toplama	26	11.7
	Ayakkabı Boyacılığı	17	7.5
ÇALIŞMA SÜRELERİ	Tam Zamanlı	42	18.6
	Yarı Zamanlı	184	81.4
SOKAKTA ÇALIŞMA SEBEPLERİ	Aile Bütçesine Destek Olmak	204	66.4
	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	88	28.7
	Sokaktaki Çocukları Örnek Almak	15	4.9
EĞİTİM DURUMU	İlkokul veya Ortaokul Öğrencisi	176	77.9
	Lise Öğrencisi	8	3.5
	İlkokul veya Ortaokul Terk	42	18.6

Genel Değerlendirme:

- Çalışan çocukların çoğu erkektir ve bu çocukların yüzde 83'ü 7-11, yüzde 16'sı 12-18 yaşları arasındadır.
- Çocukların çoğunluğu küçük şeyler satarak para kazanmaya çalışırken aralarında ayakkabı boyayan ve çöpten geri dönüştürülebilir atık toplayan çocuklar da bulunmaktadır.
- Çoğu yarı zamanlı çalışmakta ve ilkokulu bitirmiş durumdadır. Sadece yüzde 3'ü liseyi bitirebilmiş, geri kalanı ise okulu bırakmıştır.
- Çocuklar genel olarak aile bütçesine destek olmak ve kendi harçlıklarını çıkarmak için çalışmaktadır.
- Çocukların yüzde 86.6'sı kalabalık ailelere sahiptir. Aynı zamanda büyük bir çoğunluğu aileleriyle birlikte başka şehirlerden İzmir'e göç etmiştir.
- Neredeyse tamamı sokak hayatını ve sokakta çalışmayı güvenli bulmadıklarını ve gelecek hakkında umutsuz olduklarını ifade etmiştir.
- Çocukların sokakta çalışmasına neden olan en önemli problemler maddî yetersizlik, işsizlik ve düşük eğitim seviyesidir.
- Çocukların büyük bir kısmı aileleriyle birlikte yaşamakta olmasına rağmen yüzde 5.8'lik kısmı ailesiyle bağını kesmiş, sürekli sokakta yaşamaktadır.

Bursa

Bursa Türkiye'nin en kalabalık ve en büyük şehirleri arasında yer almasının yanı sıra, iç göç bakımından da önemli bir şehirdir. Sokak çocukları bakımından resmî bir veri olmaması sebebiyle kesin istatistikler bulunmamaktadır. Bu çalışma, Bursa sokaklarında çalışan veya çalıştırılan 362 çocuğun verilerini içermektedir.⁷⁹

BURSA		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	323	89.2
	Kız	39	10.8
YAŞ ARALIĞI	6-12 Yaş	114	31.49
	13-18 Yaş	248	68.51
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Satıcılık	127	35.04
	Geri Dönüştürülebilir Atık Toplama	4	1.38
	Ayakkabı Boyacılığı	160	44.2
	Pazarcılık	7	1.94
	Risk Altında	49	13.54
EĞİTİM DURUMU	İlkokul Öğrencisi	227	62.70
	Lise Öğrencisi	3	0.82
	İlkokul veya Ortaokul Terk	132	36.48

Genel Değerlendirme:

- Çocukların çoğu erkektir ve yüzde 62.7'si ilköğretim öğrencisidir.
- Çocukların yüzde 36'sı okulu terk etmiştir.
- Çocuklar genellikle ayakkabı boyacılığı, pazarcılık veya kâğıt mendil, sakız, çiçek, simit ve su satıcılığı yaparak para kazanmaktadır.
- Çocukların yüzde 43'ünün beş veya daha fazla kardeşi vardır ve genellikle kalabalık bir ailede yaşamaktadır.
- Çocukların en az yüzde 85'i Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden göçle gelen ailelere mensuptur.
- Çocukların babalarının yüzde 29'u işsizdir. Sadece 2'sinin annesi çalışmaktadır.
- 49 çocuk, ailelerinin bilgisi dışında, arkadaşlarına özenerek sokakta çalışmaktadır.

Adana

Adana, Akdeniz-Güney Anadolu kıyısında bulunan bir metropol ve aynı zamanda Türkiye'nin en kalabalık yedinci şehridir. Dolayısıyla çok fazla sokak çocuğuna ev sahipliği yapmaktadır. 2001 yılında yayımlanan bu çalışma, Adana'da 32 çocuk ile anket yapılarak gerçekleştirilmiştir.⁸⁰

ADANA		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	30	93.8
	Kız	2	6.3
YAŞ ARALIĞI	7-11 Yaş	11	34.1
	12-18 Yaş	21	65.9
EĞİTİM DURUMU	Hiç Okula Gitmemiş	2	6.3
	İlkokulu Terk Etmiş	14	43.8
	İlkokul Mezunu	6	18.7
	İlkokul veya Ortaokul Öğrencisi	10	31.3

Genel Değerlendirme:

- Çalışan çocukların çoğu erkektir ve bu çocuklar 7-18 yaşları arasındadır.
- Sokak çocukları ayakkabı parlatmak; kâğıt mendil, simit, çekirdek, piyango bileti, çiçek gibi şeyler satmak; mezarlıklarda su taşıyıcı veya temizlikçi olarak çalışmak ve çöp toplamak gibi çeşitli işlerde çalışmaktadır.
- Çocukların günlük çalışma süresi 2-14 saat arasında ve günlük kazandıkları para ortalaması 50 kuruş ile 2 TL arasında değişmektedir.
- Çocukların geneli çok kalabalık ailelere sahiptir.
- Genelde çocuklar aile ekonomisine destek olmak için çalışmakta, sokakta çalışacakları işler ebeveynleri tarafından belirlenmekte ve bu konuda ailelerinden baskı görmektedirler.
- Yapılan görüşmelerde çocuklara istekleri, hayalleri sorulmuştur. Verdikleri cevaplar şu şekildedir: "Zengin olmak, araba almak isterdim.", "Birçok oyuncağım olsun isterdim.", "Kendi evimin olmasını isterdim.", "Futbol formam olsun isterdim.", "Annemin ve babamın yanımda olmasını isterdim.", "Doktor olup annemi, babamı tedavi etmek isterdim.", "Eğitimime devam etmek isterdim.", "Öğretmen, doktor, şarkıcı, avukat, polis olmak isterdim.", "Annemin, babamın hayatta olmasını isterdim.", "Sokaklardan kurtulmak isterdim.", "Fakir insanlara yardım etmek isterdim.", "Öğretmenim beni dövmesin isterdim."

Şanlıurfa

Türkiye'nin en kalabalık sekizinci şehri olan Şanlıurfa, Güneydoğu Anadolu bölgesindedir. 2017 yılında tamamlanan bu çalışma, Şanlıurfa'da 13-18 yaşları arasında olup sokakta çalışan 4.541 çocuk ile anket yapılarak gerçekleştirilmiştir.⁸¹

ŞANLIURFA		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	3759	82.8
	Kız	659	14.5
YAŞ ARALIĞI	10'dan Küçük	2044	46.1
	10'dan Büyük	2497	68.51
KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR	Sigara Kullanımı	636	14
	Madde Kullanımı	204	4.5
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Çıraklık	1518	48.1
	Satıcılık	136	4.3
	Fırında Çalışmak	429	13.6
	Ayakkabı Boyamak, Kağıt Toplamak	219	6.9
	Araba Yıkamak	140	4.4
	Tarım	395	12.5
	Hamallık Yapmak	133	4.2
	Dilencilik Yapmak	189	6.0
	5 Saat ve Altı	900	27.5
YAŞ ARALIĞI	6-10 Saat	1657	50.7
	10 Saat ve Üzeri	713	21.8
EĞİTİM DURUMU	Okula Devam Etmek İsteyen	2852	62.8
	Okulu Bırakan	935	20.6

Genel Değerlendirme:

- Sokakta çalışan çocukların büyük oranı erkektir. Görüşme yapılan çocuklar 13-18 yaşları arasındadır fakat yüzde 46'sının sokakta çalışmaya başlama yaşı 10'un altındadır.
- Çocukların yüzde 14'ü sigara ve yüzde 4.5'i uyuşturucu kullanmaktadır.
- Çocukların çoğu çırak olarak çalışmakla birlikte bazıları sokakta küçük şeyler satmak, hamallık yapmak, ayakkabı boyamak ve dilenmektedir.
- Çocuklar günde 6-10 saat arasında çalışmaktadır.
- "Sizce çocuklar çalışmalı mı?" sorusuna 1.329 çocuk "Evet", 2826 çocuk "Hayır" cevabını vermiş ve 386 çocuk ise soruyu cevapsız bırakmıştır.
- Çocuklara sosyal aktivite yapıp yapmadıkları sorusuna yüzde 62.72'si "Evet" şeklinde cevap vermiştir. Sosyal aktivite olarak en çok spor, okuma ve müzik belirtilmiştir.
- Çocukların büyük çoğunluğu kazanmış olduğu parayı ailesine teslim etmekte; yüzde 29.7'si ise kendisine ayırmaktadır.
- 1.536 çocuğa sokakta çalışmanın sebep olduğu zararlar sorulduğunda yüzde 41'i okul başarısının düştüğünü ve yüzde 29.4'ü fizyolojik ve psikolojik sağlık durumlarına olumsuz etkisi olduğunu, bir kısmı da zararlı alışkanlıklara neden olduğunu ifade etmiştir.
- 3.230 çocuk, sokakta çalıştıkları için baş ağrısı, bel ağrısı, sırt ağrısı, yorgunluk, güneş yanığı, yaralanma, diz ağrısı, bulaşıcı hastalıklar gibi sorunlar yaşadıklarını ifade etmiştir.

Diyarbakır

Diyarbakır, sokak çocukları bakımından önemli bir yere sahiptir. Bunlar sokakta çalışanlar, serseri gezenler, kapkaççılık ve hırsızlık yapanlar, dilendirilenler, madde kullananlar şeklinde birkaç kategoriye ayrılmıştır. 2004 ve 2006 yıllarında, Diyarbakır'ın çeşitli bölgelerinde sokakta çalışan 415 çocukla anket yapılmış ve elde edilen veriler aşağıdaki tabloya aktarılmıştır. Çalışmanın yapıldığı tarihten günümüze gerçekleşen nüfus artışı ve boşanma oranları düşünüldüğünde sokak çocuğu sayısında önemli bir artış olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.⁸²

DİYARBAKIR		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	397	95.7
	Kız	18	4.3
YAŞ ARALIĞI	8-18 Yaş	415	100
KAZANDIKLARI MİKTAR	1-4 YTL	249	60
	5-9 YTL	133	32
	10 + YTL	30	7.2
ÇALIŞMA SÜRELERİ	2-3 Saat	293	70.5
	6-10 Saat	104	25
	10 Saat ve Üzeri	18	4.3
SOKAKTA ÇALIŞMA SEBEPLERİ	Aile Bütçesine Destek Olmak	115	27.5
	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	72	17.2
	Ekonomik Sebepler	216	51.7
KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR	Sigara Kullanımı	69	16.5
	Madde Kullanımı	17	4
EĞİTİM DURUMU	İlkokul veya Ortaokul Öğrencisi	308	73.7
	İlkokul veya Ortaokul Terk	41	10
	Hiç Okula Gitmemiş	17	4.1

Genel Değerlendirme:

- Çocukların büyük bir kısmı şehir merkezindeki sokaklarda bulunmaktadır.
- Sokakta çalışan çocukların çoğu erkektir.
- Çocukların büyük bir kısmı çevre illerden göçle gelen yoksul, işsiz ve evsiz ailelere mensuptur.
- Sokakta çalışan çocukların büyük çoğunluğu günde 2-3 saat çalışırken 150 çocuk 10 saatin üzerinde çalışmaktadır. Kazandıkları para 2004 yılına göre 1-4 TL arasındadır.
- Büyük bir kısmı hem sokakta çalışıp hem de okula devam etmektedir. Fakat içlerinde okulu bırakıp sadece sokakta çalışan veya hayatında hiç okula gitmemiş olan çocuklar da bulunmaktadır.
- Çocuklar çoğunlukla kâğıt mendil, su, simit gibi şeyler satmak; ayakkabı boyamak, otomobil camı silmek, pazarlarda el arabasıyla mal taşımak, çöp toplamak, su taşımak ve mezarlıklarda temizlik yapmak gibi işlerde çalışmaktadır.
- Çocukların büyük çoğunluğu ailesine destek olmak için çalışırken aralarında kendi okul harçlığını karşılamak ve ihtiyaçlarını gidermek için çalışanlar da vardır.

Muş

Muş, Doğu Anadolu Bölgesi Kalkınma Projesi içinde bulunan bir ilimizdir. Türkiye'de kişi başına düşen millî gelir açısından son sıralarda yer alan Muş'ta, Eylül 2020 ve Kasım 2020 tarihleri arasında yapılan bir araştırmada sokakta çalışan veya çalıştırılan 14 çocukla görüşmeler yapılmıştır. Görüşmelerde çocuklara aile ve eğitim hayatları, sokakta yaptıkları işler ve çalışma saatleri hakkında sorular sorulmuştur.⁸³

MUŞ		SAYI	ORAN
CİNSİYET	Erkek	14	100
	Kız	-	-
YAŞ ARALIĞI	11-13 Yaş	8	56
	14-15 Yaş	9	42
KÖTÜ ALIŞKANLIKLAR	Sigara Kullanımı	7	50
ÇALIŞTIKLARI İŞLER	Satıcılık	8	56
	Çaycılık	2	14
	Ayakkabı Boyacılığı	4	28
ÇALIŞMA SÜRELERİ	4-7 Saat	5	35
	8-12 Saat	9	63
KAZANDIKLARI MİKTAR	15-25 TL	3	21
	25-40 TL	11	78
SOKAKTA ÇALIŞMA SEBEPLERİ	Aile Bütçesine Destek Olmak	11	78
	Kendi İhtiyaçlarını Karşılama	3	12
EĞİTİM DURUMU	Ortaokul Öğrencisi	10	72
	Lise Öğrencisi	4	28

Genel Değerlendirme:

- Görüşme yapılan çocukların hepsi 11-15 yaşa aralığında ve erkektir.
- Çocukların yüzde 85'i dört veya daha fazla kardeşe sahiptir.
- Çocukların annelerinin hiçbirisi çalışmazken babalarının yüzde 21'i işsiz ve yüzde 28'i memurdur.
- Sokakta çalışan veya çalıştırılan çocukların yüzde 57'si okul başarı düzeyini "orta", yüzde 28'i "başarısız" ve yüzde 14'ü "iyi" olarak nitelendirmiştir.

* * *

İstanbul, Ankara, Şanlıurfa, Diyarbakır, İzmir gibi Türkiye'nin çeşitli şehirlerinde yaşayan ve sokakta çalışan çocukların profilleri tablolar halinde ve özet niteliğinde verilmiştir. Bu çocuklar gerek eğitim ve sağlık erişimi açısından gerek fiziksel ve psikolojik problemler açısından diğer çocuklardan daha zor bir hayat yaşamaktadır.

Her bölgenin, hatta her şehrin kendine özgü demografik yapısını ve kültürel farklılığını göz önünde bulundurarak Türkiye'de sokakta çalışan veya çalıştırılan çocukların özellikleri ve deneyimleri hakkında yorum yapabilmek mümkündür.

Öncelikle sokakta çalışan çocukların çoğunun dar gelirli ve kalabalık ailelere mensup olduğu söylenebilir. Türkiye'de sokakta çalışan çocuk profillerini incelerken dikkate alınması gereken bir mesele de çocukların genellikle aile bütçesine katkı sağlamak ve kendi harçlıklarını çıkarmak için çalışmak zorunda olduklarıdır. Birçok şehirde çocukların büyük bir kısmı kâğıt mendil, su, simit, şeker, piyango bileti, çekirdek, çiçek ve tatlı gibi şeyler satmak, geri dönüştürülebilir çöp toplamak, ayakkabı boyamak, mezarlıklarda su taşımak veya temizlikçi olarak çalışmak gibi işlerde çalışmaktadır.

Türkiye'de sokakta çalışan çocukların bir kısmı bir yandan eğitim hayatına devam ederken bir kısmı da sokakta çalışmanın okulda başarısızlığa ve devamsızlık problemine sebep olmasından dolayı eğitim hayatını yarıda bırakmıştır.

Sokakta çalışan çocukların bir kısmı, diğer şehirlerin aksine ailelerin bilgisi dışında, arkadaşlarına özenerek sokakta çalışmaya başladıkları için "risk altında" ifadesiyle tanımlanmış ve Bursa buna örnek gösterilmiştir. Sokakta çalışan veya çalıştırılan çocukların çoğunluğu tamirhanelerde çıraklık yapmakta; aralarında mevsimlik işçiler gibi tarlalarda çalışan çocuklar da bulunmaktadır. Raporda buna örnek gösterilen şehir Şanlıurfa'dır. İzmir başta olmak üzere İstanbul, Ankara ve Bursa'da sokakta çalışan çocukların çoğunlukla kırsal kesimden büyük şehirlere göç eden ailelere mensup oldukları görülmüştür.

Yapılan araştırmaların yukarıda yer verilen şehirlerle sınırlı olması, sokakta yaşayan/ çalışan çocukların devlet otoritesi ve kamu kurumları tarafından net şekilde tespit edilememesi, sokakta çalışan çocukların "dışarıdan" etki ve müdahaleye olumsuz bakması gibi sebeplerle detaylı ve net bilgilere ulaşılamamaktadır. Türkiye, sokakta çalışan çocuk sayısı fazla olan bir ülke olarak bu konuya gösterilen ilginin ve bu konuda yapılan çalışmaların yetersiz olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Sokakta çalışmak kendi başına yıpratıcı bir süreç olmakla birlikte aileden destek alınıp alınamaması, anne ve babanın hayatta olup olmaması, aynı şekilde anne babanın birlikte olup olmaması, aile büyüklerinden ya da akrabalarından destek alınıp alınamaması gibi etkenler de sokak çocuklarının ruh hallerini belirleyen faktörlerdendir.

Bu anlamda aile dışında sosyal destek verebilecek kişilere dair yapılan bir araştırmaya ulaşılamamıştır. Yine okulla ya da sosyal destek merkezleriyle bağı kopmamış çocuklar ve dışarıdan sunulan bu desteklerden yoksun çocuklarla karşılaştırmalı bir araştırma yapılmasının yeni politikalar oluşturabilmek adına önemli olabileceği düşünülmektedir. Devlet ya da sivil toplum kuruluşları kaynaklı, aile dışı destek ortamlarının çocuklar üzerindeki etkisinin araştırılması da faydalı olacaktır.

SOKAK ÇOCUKLARI İÇİN SAĞLANAN HİZMETLER

Türkiye'de ve dünyada birçok çocuk sokakta yaşamakta veya çalışmaktadır. Çocukların sokağa düşme sebepleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermekle birlikte fakirlik, aile içi şiddet, savaş ve göç temel sebepler arasında sayılmaktadır. Dolayısıyla sokakta yaşamak veya çalışmak durumunda kalan çocuklar birçok problemle karşı karşıya kalmaktadır. Önceki bölümlerde belirtildiği üzere barınma, beslenme, fiziksel ve cinsel istismar, kazalar, bulaşıcı hastalıklar çocukların karşılaştıkları fiziksel problemleri; ayrımcılık ve dışlanma, suça itilme, eğitime devam edememe, çalışma şartlarındaki sorunlar sosyal problemleri; ebeveyn-çocuk ilişkisi, duygusal ihmal ve istismar, yalnızlık, madde kullanımı, depresyon ve intihar ise psikolojik problemleri ifade etmektedir.

Bu bilgiler doğrultusunda sokak çocukları probleminin hem çocukların fiziksel, psikolojik, sosyal gelişimleri ve sağlıkları açısından hem de sokağın taşıdığı riskler açısından değerlendirilip devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından çözülmesi gereken bir mesele olduğu düşünülmektedir. Bu alanda savunuculuk faaliyetlerinin ve koruyucu önleyici projelerin yürütülmesine, barınma ve sokak tabanlı yaklaşımların geliştirilmesine ve iyileştirilmesine ihtiyaç olduğu görülmektedir.

Bu başlık altında ise hâlihazır sistem ve modeller ele alınarak sokak çocukları sorunu hakkında neler yapılabileceğine dair öneriler sunulmakta; yurtiçi ve yurtdışındaki literatür değerlendirildiğinde sivil toplum kuruluşlarının sokak çocukları özelinde yürüttüğü çalışmalar dört başlıkta değerlendirilmektedir.

a. Savunuculuk Faaliyetleri: Bu tip çalışmalar yürüten kuruluşlar, medya ve toplumsal farkındalık temelli projelerle kamuoyunda sokak çocuklarına yönelik bir hareket oluşturmakta ve bununla beraber hükûmetin bu konuyu gündeme getirmesine, bu alandaki yürütülen çalışmaların desteklenmesine, eksiklerin giderilmesine çözüm sunmaktadır.

b. Koruyucu/Önleyici Faaliyetler: Bu tip kuruluşlar, sokakta yaşamının bir sebep değil sonuç olduğu ilkesinden hareketle sokak çocuğu olmaya aday çocuklarla ilgilenmekte, ailelerini desteklemekte, çocuğun eğitimiyle ilgili problemlere destek olmaktadır.

c. Sokak Tabanlı Programlar: Genel olarak sivil toplum kuruluşları bu düzeyde projeler yürütmekte; az giderle çok kişiye hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bu programlar medikal müdahale, yemek yardımı, giyecek ve battaniye dağıtımı gibi faaliyetleri içermektedir. Aynı zamanda sokak yaşamındaki zorlukların hafifletilmesi, sokak çocukları ile güvene dayanan bir ilişki kurularak eğitim, psikososyal müdahaleler gibi alanlarda iş birliği sağlanabilmesi için önem arz etmektedir.

d. Barınma Temelli Programlar: Bu tip kuruluşlar, sokak çocuklarının maruz kaldığı uyuşturucu, istismar gibi zorluktan onları uzak tutmak için bir ortam oluşturmayı amaçlamaktadır. Öncelikleri çocuklara aile yanında destek sunmaktır. Fakat buna erişilemediğinde çocuklar yetişkin olana dek onların bütün ihtiyaçlarıyla ilgilenmektedirler.

Sokak çocukları ile ilgili yürütülen çalışmalar dört temel yaklaşıma dayandırılmaktadır: İslah edici yaklaşım, rehabilite edici yaklaşım, sokak çalışması yaklaşımı, önleyici yaklaşım.

İslah edici yaklaşımda, cezaevlerinde olduğu gibi çocukların bir yere kapatılarak ve suçlu etiketi vurularak daha iyi hale gelmeleri amaçlanmaktadır. Fakat çocukların bu tip merkezleri sevmedikleri, kendilerini güvende hissetmedikleri ve buralardan kaçmaya çalıştıkları bilinmektedir. Rehabilit edici yaklaşımda ise sokak çocuklarının madde bağımlılığı, eğitim ve iş programları, barınma programı gibi faaliyetlere katılmaları sağlanmaktadır. Sokak çalışması yaklaşımında eğitim, danışmanlık, savunuculuk gibi çalışmaların sokağa taşınmasına dayanmakta; böylelikle daha çok çocuğa ulaşılması hedeflenmektedir. Koruyucu önleyici yaklaşım ise ekonomik destek ve aile rehberliği gibi çalışmalarla çocukların sokağa düşmesini engellemeyi amaçlamaktadır.

1. Dünyada Sokak Çocuklarına Yönelik Yürütülen Sivil Toplum Çalışmaları

Dünyada sokak çocuklarının yoğun olarak bulunduğu ve sivil toplumun aktif olduğu ülkelerde yapılan çalışmaların ve bazı örneklerin incelenmesi, ülkemizdeki sistemin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi için faydalı olacaktır. Aşağıda yer alan sivil toplum kuruluşları, sokak çocukları özelinde hususi proje üreten kuruluşlar ve ülkeler olmaları hasebiyle seçilmiştir.

Kolombiya: Ciudad Don Bosco

Kolombiya'da bulunan Ciudad Don Bosco, korunmaya muhtaç bütün çocuklara hizmet sunmakta; 2002 yılında dek 400 çocuğa ulaştığı söylenmektedir. Rüya Hakkı isimli önleyici projede, doğrudan mahallelere müdahale edilmektedir. Yaşam Tohumları Projesi ise hem önleyici hem de barınma temelli bir yaklaşımdır. Bu proje dört aşamadan oluşmakta, her çocuğa özel bireysel strateji planı hazırlanmakta, çocuklar biyo-psikososyal açıdan desteklenmektedir. Her yıl birçok çocuk bu programdan mezun olmakta, bu projenin şehirde oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir.

Portekiz: Instituto de Apoio a Crianca- IAC

Portekiz'de yer alan Çocuk Destek Enstitüsü (IAC), savunuculuk faaliyetini yürütmekte; yanı sıra suça sürüklenen ve psikolojik problemleri olan çocukların aile içinde desteklenmesini hedeflemektedir. Enstitünün proje ekibi, sokak geçmişi olan gençlerden oluşmaktadır. Çocukların eğitim hayatlarına devam etmelerini sağlamak için "Alternatif Okul" isimli bir proje geliştirilmiştir. Okulla işbirliği içinde farkındalık toplantıları yürütülmekte, öğretmen ve aileler arasındaki iletişim güçlendirilmektedir. IAC bu faaliyetleriyle yüzden fazla çocuğa ulaşmış, programa katılanların yarısından fazlası okula dönmüş ve okuldaki performansını iyileştirmiştir. Okuldan sıklıkla kaçan çocuklar da büyük ölçüde bu davranışlarını terk etmiştir.

Romanya: The Association Support for Social Integration- ASIS

Romanya'daki Sosyal Bütünleşmeyi Destekleme Desteği Derneği (ASIS), sokak çocukları için kurulmuş bir oluşumdur. Fakat ASIS'in Aile Merkezi'ni kurmasıyla birlikte projeleri ailelerin sosyal olarak toplumla bütünleştirilmelerine yarar sağlamaya odaklanmıştır. Aileler desteklenerek aslında çocukların desteklenmesi amaçlanmaktadır. Aile Merkezi'nde, aileleri bilgilendirme çalışmaları, sosyal danışmanlık, psikolojik danışmanlık, yasal danışmanlık, eğitsel rehberlik, meslekî rehberlik, okula destek çalışmaları ve serbest zaman etkinlikleri yürütülmektedir.

Bu projeyle 102 çocuğa, 11 gence ve 189 yetişkine ulaşılmıştır. ASIS faaliyet programı sonuçlarına göre bu projeye katılan 50 çocuktan 47'si okul performansını geliştirmiştir. Dokuz genç meslekî gelişim faaliyetlerini yürütmüş; dört genç, meslekî rehberlik çalışmaları sonucu iş bulmuştur. 23 ebeveynin ise çocuklarıyla olan ilişkileri ise iyileşmiştir.

Amerika Birleşik Devletleri: Bridge Over Troubled Waters

Bridge Over Troubled Waters (BTW) 1970 yılında Boston'da kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. 16-22 yaşlarındaki çocuklara yönelik olarak sokak ve barınma yardımları sunmaktadır. Sosyal hizmet çalışmalarıyla çocukların yaşadıkları alanlarda toplum hizmetleri hakkında bilgilendirme çalışmaları yaparak çocukların güvenini kazanmaya çalışmaktadır. Kurum, sokak çalışmaları kapsamında hafta içi her gün tıbbî bir minibüsle sağlık hizmeti vermekte ve çocuklara rehberlik etmektedir.

Latin Amerika: Covenant House

Covenant House, altı ülke ve otuz bir şehirde hizmet vermektedir. Casa Alianza programı kapsamında 1981 yılı itibariyle Latin Amerika'da da çalışmalarını sürdürmektedir. Barınma, koruma ve rehabilitasyon hizmetleri sağlamakta; açık kapı sistemi ile çalışmaktadır. Sokak tabanlı çalışmak yerine çocukların sokaktan kurtarılmasını sağlamayı hedeflemektedir. Bu sebeple sokak yardımları yapılmamakta, çocuklar merkezde kalmaya yönlendirilmektedir. Casa Alianza da her çocuğa profesyonel destek sağlaması açısından oldukça ilgi çekici bir programdır. Bununla birlikte gençlerin fiziksel, duygusal, sosyal ve manevî gelişimleri önemsenmektedir.

Meksika: JUCONI

JUCONI, koruyucu önleyici ve savunuculuk hizmeti sunan bir sivil toplum kuruluşudur. Birçok sivil toplum örgütü gibi bu kuruluş da çocukların aileleriyle ve toplumla bütünleşmelerini amaçlamaktadır. Program üç aşamadan oluşmaktadır. İlk olarak çocuklar sokakta desteklenmekte; sonrasında çocuklar okullarında veya iş yerlerinde ziyaret edilmekte; son olarak aile yanına veya kuruma gönderilmektedir. Programdaki eğitimler birkaç yıl boyunca çocukları takip etmekte ve onlara danışmanlık desteği sunmaktadır. Bu programdan her yıl 350 çocuk, 120 aile yararlanmakta; 10 çocukta 8'i topluma yeniden entegre olabilmektedir.

2. Türkiye'de Yürütülen Çalışmalar

a. Devlet Tarafından Sağlanan Hizmetler

Türkiye'de sokakta yaşayan çocuklarla ilgili faaliyetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sürdürülmektedir. Bakanlığın çalışmaları "çocuğun aile yanında bakımı" ve "kurum bakımı" olmak üzere iki başlıkta değerlendirilmektedir. Çocuğun aile yanında bakım hizmeti sosyal ve ekonomik destekleme, okul destek projesi, koruyucu aile ve evlat edindirme projelerini içermektedir. Aileye dönüş ve aileye destek kapsamında yürütülen sosyal destek programları ise kurum bakımındaki çocukların aile yanına dönüşlerini hedeflemektedir.

2021 yılı verilerine göre koruma altına alınmadan aile yanında destek verilen çocuk sayısı 137863, toplam evlat edindirilen çocuk sayısı ise 18.391'dir. Kurum bakımını çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları, çocuk evleri, çocuk destek merkezleri kapsamaktadır. Çocuk Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2021 verilerine göre kurum bakımından 13.302 çocuk yararlanmıştır. 2014'ten beri her yıl çocuk evleri ve çocuk evi sitesinde barınan çocuk sayısı artmaktadır.

b. Sivil Toplum Kuruluşları Tarafından Sağlanan Hizmetler

Türkiye'de güç şartlar altında hayatını sürdüren çocuklar için çeşitli sivil toplum kuruluşları çalışmaktadır. Bu kuruluşların hedefleri çocukların sosyal yaşama entegre edilmesi, bağımsız bir birey olarak yetişkin hayatına geçiş yapabilmeleri, ailelerine geri dönmeleri, eğitim hayatlarını sürdürebilmeleri, psikolojik olarak sağlıklı bir yaşam sürmeleri, madde bağımlılığından korunmaları veya tedavi olabilmeleri, meslekî gelişim ve eğitimlerine devam etmeleri, istismar ve suça sürüklenmelerinin önüne geçilmesi gibi başlıklardan oluşmaktadır.

Genel olarak Türkiye'deki çalışmalar sokak hayatının çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin aza indirilmesine ve çocukların gelişimlerinin desteklenmesine yöneliktir. Bununla birlikte sosyal yardımların, sokakta yaşayanların bütün sorunlarını çözmediği, bu

alanda hizmette bulunan sivil toplum örgütlerinin büyük ölçüde yemek ve giysi dağıtım faaliyetleri yaptığı görülmektedir.

Sokak çocuklarına yönelik olarak doğrudan hizmet veren ve proje üreten sınırlı sayıda sivil toplum kuruluşu bulunmaktadır. Bunlardan biri Maltepe Üniversitesi tarafından 2010 yılında kurulan Sokakta Yaşayan ve Çalışan Çocuklar için Uygulama ve Araştırma Merkezi'dir. Burası Türkiye'de üniversite içerisinde sokak çocukları için kurulmuş olan tek merkez olma özelliği taşımaktadır. Merkez çatısı altında sivil toplum faaliyetleri ve akademik çalışmalar yürütülmüş fakat 2019'dan beri aktif çalışmalarına rastlanmamıştır.

Hayat Vakfı, İnsani Hayat Derneği, İyilikhane Çocuk Derneği, Yeryüzü Çocukları Derneği, Yetim Vakfı, İHH İnsani Yardım Vakfı, İMDAT Derneği, Deniz Feneri Derneği, Çorbada Tuzun Olsun Derneği, Umut Çocukları Derneği, Çocuk Vakfı gibi kurumlar da çocukların karşılaştığı problemlerle ilgilenen diğer sivil toplum kuruluşlarıdır.

Türkiye'de sivil toplum çalışmaları incelendiğinde bu faaliyetlerin savunuculuk, koruyucu önleyici, sokak tabanlı programlar olmak üzere sokak çocuğu olgusunu birçok yönü ile ele aldıkları görülmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının çalışmaları, çocukların eğitim hayatına destek olmak, yaşadıkları ekonomik güçlükleri aşmalarına yardımcı olmak ve travmatik deneyimlerin sonuçları ile ilgili rehabilitasyon çalışmaları yürütmek noktalarında yoğunlaşmaktadır. Psikososyal destek müdahaleleri sokak çocuklarının psikolojik anlamda iyi olmaları için oldukça önemli rol oynamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları aynı zamanda ailelerle de ilgilenmekte; bu anlamda onlara ekonomik, psikososyal destek sunmakta ve bilgilendirme faaliyetleri yürütmektedirler.

* * *

Dünyada ve Türkiye’de sokak çocukları problemi önemli bir insanî sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Sokak çocuklarına ilişkin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından yayımlanan veriler, sorunun ciddiyetini göstermektedir. Bu anlamda, devletlerin ve sivil toplum kuruluşlarının iş birliğinin, sokak çocukları sorununun çözümü konusunda önemli bir kaynak oluşturduğu söylenebilir. Hâlihazırda birçok ülkede sokak çocukları sorunu dinî kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları ve devlet kurumları tarafından ele alınmaktadır. Yapılan savunuculuk faaliyetleri, koruyucu önleyici çalışmalar, sokak tabanlı ve barınma temelli faaliyetler sokak çocuklarının karşılaştıkları güçlüklerin çözümünde önemli rol oynamaktadır.

Dünyadaki çalışmalar, sokak çocuklarının sokaktan kurtarılmasına, topluma entegre olabilmesine odaklanmakta ve sokak çocukları hakkında kamuoyu oluşturulması için savunuculuk faaliyetlerine ağırlık vermektedir. Bununla ilgili yürütülen çalışmaların izleme ve değerlendirme raporlarının bulunmasının, gelecek çalışmalarda avantaj ve dezavantajların değerlendirilerek daha iyi sonuçların alınmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Türkiye’de sokak çocuklarının barınması ve sokak tabanlı müdahaleler, büyük ölçüde devlet eliyle yapılmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’nın yürüttüğü “çocuk evleri” ve “sevgi evleri” projesi çocukların ev ortamında ve mahalle ikliminde büyümelerini amaçlamaktadır. Bu evlerde aynı zamanda psikososyal hizmet sağlanmakta; yakınlarının yanında kalan 126.508 civarında çocuğa ise maddî destek verilmektedir. Bununla beraber yapılan araştırmalarda, yurtlarda kalan çocukların, yaş dengesizliği sebebiyle zaman zaman zorbalığa maruz kalabildiği, personel tarafından şiddet gördüğü, dolayısıyla yurttan kaçma eğiliminde olduğu görülmüştür. Bu anlamda özellikle yurtlardaki yatılı sistemin yaş gruplarına göre düzenlenmesi, personelin çocuk psikolojisi ve onlarla iletişim kurma noktasında hizmet içi eğitimlere ve uygulamalara tabi tutularak desteklenmesi önem arz etmektedir.

Sokak çocuklarına yönelik sivil toplum çalışmaları değerlendirildiğinde, genel olarak Türkiye’deki STK’larda karşılaşılan sorunların bu alanda da var olduğu görülmüştür. Sivil toplumda, uzman personel yetersizliği, alana ve çalışılan kitleye karşı bilgi yetersizliği, maddî problemler, çalışma yapan kurum ve kuruluşlar arasında iş birliği noktasında problemler yaşanmaktadır.

Türkiye’de sokak çocuklarına yönelik sivil toplum çalışmalarının proje olarak çeşitlendirilmesine; sokak tabanlı, koruyucu önleyici ve savunuculuk faaliyetlerinin arttırılmasına, sivil toplum ve devlet iş birliği ile çocuk destek merkezlerinin iyileştirilmesine, çocukların toplumla entegrasyonunun sağlanmasına, sokak çocukları hakkında akademik çalışmalar yapılmasına, bütün bu projelerin sonuçlarının değerlendirilmesine ve raporlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

SONUÇ

Her geçen gün savaş, göç, ekonomik sorunlar, şiddet ve bulaşıcı hastalıklar gibi sebeplerle sokakta yaşayan çocuk sayısı artmakta ve “sokak çocuğu” veya “sokağın çocuğu” şeklinde ifade edilen çocukların temel hakları ihlal edilmektedir. Bu çalışmada sokak çocuklarını tanımak, neden sokakta olduklarına dair bilgi edinmek, sokakta karşılaştıkları çeşitli zorluklardan ve sokakta var olmak için verdikleri mücadeleden bahsedilmektedir. Ayrıca onlardan haberdar olunmasını sağlamak ve onlara yardımcı olmak amacıyla ilgili konularda kapsayıcı bilgiler verilmektedir.

Sokak çocuklarını sokağa iten sebepler incelendiğinde bunların cinsel, fiziksel ve duygusal istismar gibi ailevî problemlere, HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklara, savaş dolayısıyla yerinden edilme gibi göç kaynaklı etkenlere bağlı olduğu görülmüştür.

Sokakta yaşamaya ya da çalışmaya başlayan çocukların zamanla karşı karşıya kaldığı fiziksel problemler barınma, beslenme, istismar ve bulaşıcı hastalıklar şeklinde incelenmiştir. Yoksulluk, evden atılma, kaçma, başıboş bırakılma gibi sebeplerle sokaklarda yaşayan, çalışan, beslenen çocukların ciddi bir barınma problemiyle karşı karşıya olduğu görülmüştür. Hatta sokağın çocuğu olarak nitelendirilen ve aileleriyle hiç ilişkisi olmadığı bilinen çocukların, günün 24 saatini sokakta geçirdiği görülmüştür.

Çocuklar terk edilmiş ve yıkılmaya yüz tutmuş binalarda, inşaat halindeki yapılarda, karton kutuların üzerinde, alt geçitlerde, parklarda, banklarda, köprü altlarında veya duvar diplerinde geceyi geçirmektedir. Aynı şekilde ailesinden uzakta ve gelişim çağında olan bu çocukların beslenme ile ilgili ciddi problemler yaşadığı; gelişim düzeylerinin diğer çocuklara nazaran daha geride olduğu görülmüştür. Sokakta her türlü istismar ve kazaya açık halde yaşayan, koruyucu ve kollayıcı bakımdan mahrum olan bu çocuklar her türlü istismara açık haldedir.

Ayrıca çocuklara başlarından geçen en kötü olayın ne olduğu gibi sorular sorulduğunda çoğunluğu “dayak, polisin kötü davranması, cinsel taciz, bıçaklanma” gibi durumları saymaktadır. Korumasız çocukların, barınma ve çalışma mekânlarının getirdiği şartlarla birlikte cinsel istismara maruz kalma olasılığı da artmaktadır. Cinsel istismara maruz kalan çocukların, bu travmalar sebebiyle hem küçük yaşlarda hem de yetişkinliklerinde stres bozukluğu gibi ruh sağlığı sorunlarıyla mücadele ettikleri görülmüştür.

Son olarak bulaşıcı hastalıkların da sokak çocuklarının fiziksel olarak karşılaştığı problemler arasında olduğu söylenebilir. Cinsel tacizler sebebiyle genellikle kız çocuklarında HIV/AIDS gibi bulaşıcı hastalıklar ortaya çıkmış; gebelik ve güvenli olmayan kürtaj gibi problemlerle baş etmek zorunda kalmışlardır. Temel hijyen ihtiyaçları karşılanmadığında, sıklıkla tüberküloz gibi solunum yolu hastalıkları, deri rahatsızlıkları, diş sağlığı problemleri ve parazit hastalıkları ile de karşı karşıya kaldıkları görülmüştür.

Sokak çocukları sosyal ortamlarda farklı problemlerle de karşı karşıya kalmaktadır. Bu çocuklar, toplum içerisinde kendileri hakkında yerleşmiş yargıların ve etiketlemelerin etkisiyle hem okulda hem de sosyal hayatta dışlanmaktadır. Sosyal çevrelerinde kendilerine yer bulamayan ve çeşitli travmatik olaylara maruz kalan çocukların zor yaşantılarıyla baş etmek için madde kullanmaya başladıkları ve bununla birlikte onları suça sürükleyen farklı çevrelere dâhil oldukları görülmüştür. Bu çevreler onları çocuk pornosu, fuhuş ve sokak çeteleri gibi art niyetli grupların içine ve suça sürüklemektedir. Bütün bu dışlanmanın, suça sürüklenmenin ve madde kullanımının çocukları eğitim ortamlarından uzaklaştırdığı

da görülmektedir. Erken yaşta çalışmak durumunda kalan bu çocuklar, okul hayatına hiç adım atamamakta ya da okulu bırakmak zorunda kalmaktadır.

Sokakta yaşamamanın ve çalışmanın çocukların eğitim hayatına çeşitli şekillerde engel olduğu görülmüştür. Bunlardan ilkinin yetersiz ekonomik şartlar olduğu diğerinin ise okul dışı zamanını sokakta çalışarak geçiren çocukların iş nedeniyle yorulduğu ve eğitim hayatının gereklerini yerine getiremediği bilinmektedir.

Diğer bir başlık olarak da yukarıda bahsedilen sokak çocuklarının karşı karşıya kaldığı fiziksel ve sosyal problemlerin sonuçları olarak da değerlendirebileceğimiz- psikolojik problemler incelenmiştir. Çocuklar duygusal ihmal ve istismara maruz kaldıklarında gerek aile içinde gerek sokakta, ihtiyaçları olan ilgi, sevgi ve bakımdan yoksun bırakıldıklarında, fiziksel ve cinsel olarak istismara maruz kalmış çocuklarla benzeyen ruhsal sorunlar yaşamaktadır. Bu anlamda sokak çocuklarının aleksitimiyle ilgili problemler yaşamalarının yani duygularını fark etmekte ve tanımakta zorlanmalarının da söz konusu olduğu görülmüştür. Nihai olarak bu çocukların kendilerine ilişkin olumlu bir benlik profili oluşturmalarında güçlük yaşayabilecekleri sonucuna varılmıştır.

Yukarıda da bahsedildiği şekliyle benliklerini var edemeyen ve duygularının farkında olamayan bu çocukların problemleriyle baş edebilme noktasında madde kullandıkları ve uyuşturucu çeteleriyle yollarının kesiştiği görülmüştür. Kötü muameleler, madde kullanımı, aileyle kopuk iletişim gibi sebepler de sokak çocuklarını intihara iten sebepler arasında değerlendirilmiştir.

Bu çocukların karşı karşıya kaldığı problemler incelendiğinde yapılabilecek müdahaleler ya da önlemlerle ilgili çıkarımlar yapmadan önce istatistiksel verilere değinmek önemli olacaktır. Bu noktada sokak çocuğu yoğunluğunun Latin Amerika'da arttığı, Arap ülkelerinde ise bu yoğunluğun azaldığı; Latin Amerika'yı 25-30 milyonla Asya bölgesinin ve 10 milyonla Afrika'nın takip ettiği görülmektedir.

Dünyada 63 milyonu kız, 97 milyonu erkek olmak üzere toplam 160 milyon çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Bu çocukların içerisinde sokakta yaşayan ve çalışan çocuklar da yer almaktadır. Dünyada 112 milyon çocuk tarım sektöründe, 31.4 milyon çocuk hizmet sektöründe, 16.5 milyon çocuk da sanayi sektöründe çalışmaktadır. Türkiye'de ise sokak çocuklarına dair araştırmalar genellikle belli iller özelinde yürütülmüştür. Fakat bu araştırmalar güncel olmadığı için bütün çalışmaların analiz edildiği bütüncül ve güncel bir veriye ulaşılamamaktadır.

"Türkiye'de Sokak Çocuğu Profilleri" başlığı altında Türkiye'de sokak çocuklarıyla ilgili yapılmış çalışmalar incelenmiş; Diyarbakır, İstanbul, Muş, Bursa, Ankara, Şanlıurfa, Adana ve İzmir şehirlerindeki sokak çocuklarıyla ilgili verilere ulaşılmıştır. Bu şehirlerden alınan

veriler incelendiğinde şehirlerin demografik, ekonomik, sosyal ve kültürel özelliklerinin sokak çocukları üzerinde önemli etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Sokak çocuklarıyla yapılan güncel çalışmalara ulaşmak, çocukların "görünmez istatistikler" arasında yer alması sebebiyle oldukça güçtür. Bununla birlikte pandemi döneminde ve sonrasında sokak çocuklarının da karantina, izolasyon, iş problemi gibi değişikliklerden ciddi anlamda etkilendiği görülmüştür. Aile içindeki ve günlük hayattaki değişiklikler, maddi zorlukların getirdiği problemler çocukların psikolojilerini olumsuz anlamda etkilemiştir. Ailesiyle yaşayan sokak çocuklarının da bu durumdan olumsuz etkilendiği düşünülmektedir. Pandemi döneminde ev gelirinde azalma, işten çıkarılma sonucu çocukların farklı işlerde çalıştırılarak ihmal ve istismara maruz kaldığı görülmüştür.

Pandemi sonrası dönemde de devlet çapında yaşanan olumsuz ekonomik durumlar, çocukların okul hayatına devam etmesini engellemiş ve çocuk işçiliğinin artmasına sebep olmuştur.

Sokak çocuklarının değerlendirildiği bütün başlıklar bütün halinde düşünüldüğünde "sosyal yetim" kavramı ile "sokak çocuğu" tanımının örtüştüğü görülecektir. Bu kavram, anne babası ya da en az bir ebeveyni hayatta olmasına rağmen ihmal edilen, yeterince sevgi ve ilgi görmeyen çocuk olarak tanımlanmaktadır. Ebeveyni yaşadığı halde sokakta olan her çocuğun birçok noktada ihmal edilmesi, yoksunluk ve yoksulluk yaşaması bu çocukların da sosyal yetim olarak değerlendirilebileceğini düşündürmektedir.

Dünyada ve ülkemizde sokak çocukları için neler yapıldığına bakılacak olursa ilk önce savunuculuk faaliyetleri karşımıza çıkacak; çocukları sokağa iten sebepler konusunda önleyici çalışmalar yürütüldüğü görülecektir. Yanı sıra bölgesel çalışmalar ve ihtiyaca göre sokak tabanlı çalışmalar da yürütülmektedir. Bunlar yemek ve battaniye dağıtımı, okula giden sokak çocukları hakkında az maliyetli çalışmalardır. Aileleriyle yaşayan çocuklar için ailelerinin barınma ihtiyaçlarıyla ilgilenen faaliyetler; sokakta yaşayan çocuklar için ise erişkin olana dek ihtiyaçlarını karşılamayı hedefleyen barınma temelli çalışmaların yapıldığı görülmüştür.

Türkiye'de devlet eliyle yürütülen çalışmaların yanı sıra İHH İnsani Yardım Vakfı ve Yetim Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları da önleyici, savunucu ve sokak tabanlı çalışmalarda bulunmaktadır. Sokak çocuklarının hayatlarını kolaylaştırmak, sahip oldukları temel hakları kullanabilecek imkânları hazırlamak başta devletlerin, sivil toplum kuruluşlarının ve bireylerin sorumluluğundadır.

Bu çalışmada yer verilen bilgiler doğrultusunda sokak çocukları için harekete geçilmesi gereken faaliyetler, farklı başlıklar altında toplanmıştır. Aşağıda birey olarak, sivil toplum kuruluşları olarak ve devlet olarak neler yapılabileceği sorusuna cevaplar aranmaktadır.

Birey Olarak Ne Yapılabilir?

- Sokak çocuklarının maruz kaldıkları sözel ve psikolojik şiddeti önlemek için birey olarak kendimizden başlayarak yakın çevremizi uyarabiliriz.
- Sokak çocukları için devlet eliyle veya sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülen iyilik çalışmalarına destek olabiliriz.

Sivil Toplum Kuruluşları Olarak Ne Yapılabilir?

- Çocukların sokakta maruz kaldıkları sözel ve psikolojik şiddet, konusunda kamuoyunu bilgilendirme çalışmaları yürütülebilir.
- Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'yla birlikte koruyucu ve önleyici müdahalelerin

yanı sıra sokak çocuklarının problemlerine yönelik ülke genelinde projeler geliştirilebilir ve başlangıç olarak büyük şehirler tercih edilebilir.

- Sivil toplum çalışmalarının projeleri çeşitlendirilebilir. Sokak tabanlı, koruyucu önleyici ve savunuculuk faaliyetleri arttırılabilir. Sivil toplum kuruluşları ve devlet işbirliğiyle çocuk destek merkezleri iyileştirilebilir.
- Sokak çocuklarının topluma entegrasyonu sağlanabilir. Bu konuda akademik çalışmalar yapılabilir.

Devlet Olarak Ne Yapılabilir?

- Sokak çocukları hakkında güncel ve nitelikli çalışmalar yürütülebilir. Bu ihtiyacın giderilmesi için sokak çocukları hakkında il yönetimlerince araştırma yapılarak bu çocukların sayıları, ihtiyaçları ve durumları tespit edilebilir ve her il için sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle eylem planı yapılabilir.
- Yurtlarda çalışan görevlilere, çocuk psikolojisi ve dezavantajlı gruplarla çalışmak konularında hizmet içi eğitimler verilebilir.
- Sokak çocukları yaşadıkları olumsuz ortam ve maruz kaldıkları zorluklar sebebiyle psikolojik güçlükler, fiziksel hastalıklar yaşayabilmektedir. Bununla ilgili olarak Sağlık Bakanlığı ve sivil toplum kuruluşları işbirliğiyle tarama ve tedavi çalışmaları yapılabilir.
- Çocukların sokakta çalışmasının önüne geçebilmek için maddî durumu yetersiz ailelerin çocukları takip edilip bu konuda kendilerine maddî destek ve eğitim desteği verilebilir.
- Aile içi şiddet, boşanma, ebeveyn kaybı yaşayan çocuklar “okul, öğretmen ve muhtarlık” işbirliğiyle tespit edilip Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından takip edilerek desteklenebilir.
- Çocukların sokakta kaldıkları izbe, terk edilmiş yerler denetlenerek burada kalmalarının önüne geçilebilir. Çocuklar, yurt ve sivil toplum kuruluşlarında kalmak konusunda teşvik edilebilir.
- Yaşları büyük çocuklar istedikleri meslek kurslarına yönlendirilebilir ve istihdam edilebilir.
- Çocuklara yönelik madde bağımlılığı tedavileri düzenlenebilir.
- Bu çocuklar, maddî durumu yetersiz, tek ebeveynli, çok çocuklu ailelerden başlamak üzere psikolog, psikolojik danışman, psikiyatrist ve sosyal hizmet uzmanları tarafından düzenli olarak takip edilip desteklenebilir.
- Büyük şehirlere göçü önleyecek çalışmalar planlanabilir ve düzensiz kentleşme, göç ve ekonomik şartlara bağlı olarak çocukların sokağa düşmeleri engellenebilir.
- Sokaktaki çocukların aileleri tespit edilerek aile sorunlarının çözülmesi konusunda kendilerine danışmanlık hizmeti verilebilir.
- Ev hanımları evden yürütebilecekleri işler noktasında çeşitli meslek kursları ile desteklenebilir.

DİPNOTLAR

- 1 ÇOŞTU, Kamil, Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel Yapısı (İstanbul Örneği), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Temmuz, 2007, 125 sf.
- 2 ÇELİK, Murat, Sokakta Yaşayan Çocukların Aile, Sosyal Hizmet Kurumları ve Sokak Deneyimleri: İstanbul İli Örneği, Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2019, 112 sf.
- 3 Consortium for Street Children. “About Street Children”. <https://www.streetchildren.org/about-street-children>. (06.04.2022).
- 4 IKRAM, Mohd., “Street Children–Statistics, Their Lives And Why We Have To Care”, 2019, <https://inbreakthrough.org/Street-Children-Statistics-Lives>. (29.03.2022).
- 5 MEDER, Mehmet, “Sokak Çocuklarının Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Özellikleri Açısından İncelenmesi: Ankara Sakarya Caddesi Örneği”, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları, sy. 8, Haziran 2008, s. 201-218.
- 6 IŞIK, Oğuz., PINARCIOĞLU, M. Melih. (2011). Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları / Sultanbeyli Örneği. İstanbul: İletişim Yayınları.
- 7 EDINYANG, Sunday David ve John EDWIN, “Family Structure and Increase in Street Children in Calabar Metropolis, Cross River State, Nigeria”, International Journal of Interdisciplinary Current Advanced Research, c.9, sy.1, Nigeria September 2019.
- 8 BADEMCİ, Özden, “Merkez’in Çocukları: İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocukların Bakış Açısı ile Sokaklar” c.22, sy.1, 2013, s. 323-336.
- 9 UNICEF. “Çocuklar için Ölümcül bir Yolculuk: Kuzey Afrika’dan Avrupa’ya Uzanan Göç Yolu” (2017). <https://www.unicef.org/turkiye/basin-bultenleri/cocuklar-icin-olumcül-bir-yolculuk-kuzey-afrikadan-avrupaya-uzanan-göç-yolu>. (06.04.2022).
- 10 Düzel, Başak ve Alış, Sıla, “Türkiye’de Uluslararası Düzensiz Göç Gerçeğinde Refakatsiz Göçmen Çocukların Durumu ve Başlıca Risklerin Değerlendirilmesi”. Asia Minor Studies, AGP Sempozyum c.6, sy. Özel Sayısı, s. 258-274.
- 11 GÜN, Servet “Yoksulluk Döngüsü Bağlamında Sokakta Çalışan Çocuklar” (2010).
- 12 KARADAĞ, KANSU, Akasya “Göç, Yoksulluk ve İnsan Hakları” İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, sy. 9, s. 485-498.
- 13 “Children and Armed Conflict” Report of the Secretary-General (2022).
- 14 GOLDSOON, Edward, “The effect of war on children” Child Abuse and Neglect, sy.20, 1996, s.809-819
- 15 ZENZ, Adrian “Break Their Roots: Evidence for China’s Parent-Child Separation Campaign in Xinjiang”. Journal of Political Risk, sy.07, July 2019.
- 16 Çocuk Vakfı, “State of Children in East Turkestan”, Nisan 2021 <http://www.cocukvakfi.org.tr/wp-content/uploads/2021/04/DOGU-TURKISTAN-ING.pdf> (27.02.2023).
- 17 “Homeless and rootless: Uyghur youth struggle with destitution on the streets of Istanbul” (2021) <https://www.newarab.com/features/destitute-uyghur-youth-struggle-streets-istanbul>. (01.03.2023).
- 18 Yılmaz, Fırat Harun ve Navruz, Mücahit “Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik” ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi, 255-270.
- 19 UNICEF. “Yalnız başına yollara düşen mülteci ve göçmen çocukların sayısı 2010 yılından bu yana beş kat arttı” UNICEF Basın Bülteni, 17 Mayıs 2017.
- 20 KOYUNCU, Ahmet, Kent Sosyolojisi, Hece Yayınları, Ankara, 2012, s. 49.
- 21 BARIŞ, İsmail, “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, Istanbul Journal of Sociological Studies, sy. 39, Eylül 2011, s. 87-114.
- 22 YILDIRIM, Kazım, Göçün Aile Üzerindeki Etkisi (2020). <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/YILDIRIM-Kazım-GÖÇÜN-AİLE-ÜZERİNDEKİ-ETKİSİ.pdf>. (08.04.2022).
- 23 UNICEF. “Düzensiz Göç” (2022). <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>. (06.04.2022).
- 24 Göç İdaresi Başkanlığı. “Türkiye’nin Düzensiz Göçle Mücadelesi” (2015). <https://www.goc.gov.tr/turkiyenin-duzensiz-gocle-mucadelesi>. (06.04.2022).
- 25 ERBAŞ, Melda Meliha ve diğ., “Sokakta Çalışan Çocukların Yalnızlık ve Depresyon Düzeylerinin

Ebeveyn Durumları Açısından İncelenmesi: İstanbul Örneği”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.18, sy.1, Mart 2020, s.233-249.

26 ASLAN, Hüsamettin, “Savaş, Göç ve Yoksulluk Sarmalında Latin Amerika’da Yetim Ve Dezavantajlı Çocuklar” (2022).

27 YAVUZER, Haluk, Suç ve Çocuk, İstanbul, 1996.

28 ALTINTAŞ, Betül, Mendile, Simite, boyaya, çöpe: Ankara sokaklarında çalışan çocuklar, İstanbul, 2003, s. 156-174.

29 World Health Organization, World Malaria Report 2021, <https://www.who.int/publications/i/item/9789240040496>. (16.04.2022).

30 CUMBER Samuel Nambile ve diğ. “HIV/ AIDS amongst Street children in Cameroon: Their Relative Knowledge, Attitudes and Sexual Experience” International Journal of Community Medicine and Public Health, c.4, sy.5, May 2017, s. 1450-1458.

31 UNICEF, ILO ve UNICEF: COVID-19, milyonlarca çocuğu çocuk işçiliğine itebilir, 2020. <https://turkiye.un.org/tr/49215-ilo-ve-unicef-covid-19-milyonlarca-cocugu-cocuk-isciligine-itebilir>

32 UNICEF, “Bm Raporu: 2021 Yılında Her 4,4 Saniyede Bir Çocuk Ya Da Genç Hayatını Kaybetti” (2023). <https://www.unicef.org/turkiye/basin-bultenleri/bm-raporu-2021-yilinda-her-44-saniyede-bir-cocuk-ya-da-genç-hayatını-kaybetti>. (01.03.2023)

33 CAPPA, Claudia and HERWARD, Mark, “Fulfilling The Right of Street Children To Be Counted” (2019). <https://blogs.unicef.org/evidence-for-action/fulfilling-right-street-children-counted/>. (17.03.2022).

34 AYDIN, Meral, “Sokak Çocuğu Olgusu” (2014). <https://www.meralaydin.com.tr/sokak-cocugu-olgusu>. (19.04.2022).

35 AKGÖNÜL, Güneş, “Çocukta Beslenmenin Önemi ve Amacı”, Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi, c. 1, sy.1, 1985, s. 51-56.

36 POLAT, Oğuz, “Bütün Boyutlarıyla Çocuk İstismarı-1”, Seçkin Yayıncılık, Aralık 2006, 390s.

37 MEDER, Mehmet, a.g.e.

38 BİLGİN, Rıfat, “Sokakta Çalışan Çocukları Bekleyen Risk ve Tehlikeler: Diyarbakır Örneği”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, c. 8, sy. 15, Ocak 2012, s. 79-96.

39

40 BARIŞ, İsmail, “Sokakta Yaşayan Çocuklar ve Aileleri (İstanbul Örneği)”, Istanbul Journal of Sociological Studies, sy. 39, Eylül 2011, s. 87-114.

41 BİLGİN, Rıfat, a.g.e.

42 ASLAN, Hüsamettin, “Savaş, Göç ve Yoksulluk Sarmalında Latin Amerika’da Yetim ve Dezavantajlı Çocuklar”.

43 TUTAR, Erol, a.g.e.

44 a.g.e.

45 The Alliance for Child Protection in Humanitarian Action, The Alliance COVID 19 Brief Version, Teknik Bilgi Notu: Koronavirüs Pandemisi Sırasında Çocuklarının Korunması (v.1), www.alliancecpha.org, (11.10.2022).

46 TARI, İtir, İstanbul İlinde Yaşayan Sokak Çocuklarında İntihar Girişimi Davranışları, İstanbul Üniversitesi, Adli Tıp ve Adli Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Neylan ZİYALAR, İstanbul, 2004.

47 A. KURNAZ, Şebnem, Türkiye’de Çocuk Yoksulluğu, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Danışman: Dr. Selim COŞKUN, Ankara, Mayıs 2009.

48 MEDER, a.g.e.

49 KARATAŞ, Prof. Dr. Kazım ve diğ., Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar, Ankara Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Aralık 2016

50 AKİN, Aziz, Yoksulluk Bağlamında Sokakta Çalışan Çocukların Sosyo-Ekonomik Profilleri Ve Gelecek Beklentileri: Şırnak Örneği, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Ekonomisi Anabilim Dalı, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Sami Kalaycı, Şırnak, 2021, s. 157.

51 KARATAŞ, a.g.e.

52 O. KARABAY, Şakire ve Damla G. AYDIN, “Farklı Geçmiş Yaşantılardan Gelen Çocukların Mutluluk ve Gelecek ile İlgili Görüşleri”, Elementary Education Online, c. 16, sy. 4, Ağustos 2017, s. 1816-1828.

53 SAYAR, Kemal ve Feyza BAĞLAN, Koruyucu Psikoloji, Timaş Yayınları, İstanbul, 2021.

54 SAYAR ve BAĞLAN, a.g.e.

55 ŞENER, Sami ve Meryem SERDAR, “Sokak Çocukları Problemi ve Bu Probleme Yönelik Uygulanan Politikalar (Türkiye- Hindistan Örneği)”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, sy. 45, Nisan 2015, s. 104-117.

56 CORI, J. Lee, Annenin Duygusal Yokluğu, çev. Belgin Selen HAKTANIR, Koridor Yayınları, İstanbul, 2018.

57 DERVİŞOĞLU, Suat, Çocuk İstismarı ve İhmali Açısından Sokakta Çalışan Çocuklar ve Avrupa Birliği Uygulamaları, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Füsün SOKULLU AKINCI, İstanbul, 2012.

58 ÖZÇEVİK, Damla ve Ayşe Ferda OCAKÇI, a.g.e.

59 TARI, a.g.e.

60 AYSEV, Ayla ve diğ., “Çalışan ve Okuyan Çocukların ‘Çocuklar İçin Depresyon Ölçeği’ ile Değerlendirilmesi”, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, c. 53, sy. 1, Ocak 2000, s. 27-30.

61 ŞİMŞEK, Zeynep ve Neşe EROL, “Çalışan Çocuklarda Yeterlik Alanları Davranışsal ve Duygusal Sorunlar” Toplum ve Sosyal Hizmet, c. 14, sy. 2, Ekim 2003, s. 59-70.

62 EMİNAĞAOĞLU, Neslihan, Güç Koşullarda Yaşayan Sokak Çocuklarında Dayanıklılık (Sağlamlık), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü., Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Şeyda AKSEL, İzmir, 2006.

63 SAYAR, Kemal ve Feyza BAĞLAN, a.g.e.

64 EMİNAĞAOĞLU, a.g.e.

65 YETER, Ahmet, Sokak Çocuklarına Yönelik Sivil Toplum Kuruluşlarının Sosyal Hizmet Çalışmaları Analizi: İstanbul Örneği. Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Recep ÇELİK, Yalova, Mart 2019.

66 KERMAN, Beyza, 18-24 Yaş Arası Bireylerde Aleksitimi ve Duygusal Zekanın Sürekli Öfke ve Öfke İfade Tarzları Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Haşim Ercan ÖZMEN, İstanbul, 2021.

67 K. ER, Rukiye ve Ç. Girgin BÜYÜKBAYRAKTAR, “Sokak Çocuklarında Bağlanma ve Aleksitimi İlişkisi”, Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, c. 9, sy. 55, Aralık 2009, s. 1111-1135.

68 UNICEF and ILO, “Child Labour: Global estimates 2020, trends and the road forward”, June 2021, <https://data.unicef.org/resources/child-labour-2020-global-estimates-trends-and-the-road-forward/> (03.08.2022).

69 Furkan Haber, “Sokakta Kalan Çocuk Sayısı”, 5 Mart 2016, <https://www.furkanhaber.net/sokakta-kalan-cocuk-sayisi.html>, (15.09.2022).

70 İstanbul Valiliği, Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocukların Koruması Projesi, 2004.

71 Türkiye İstatistik Kurumu, “İstatistiklerle Çocuk, 2020”, 20 Nisan 2021, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Cocuk-2020-37228>, (15.09.2022).

72 POYRAZ, Selami, Sokakta Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Politikalar ve Bursa İli Uygulamasının İncelenmesi, Yalova Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisesi, Danışman: Yard. Doç. Dr. Abdullah URAL, Yalova 2013, s.46-48.

73 BADEMCİ, Özden, “Merkez’in Çocukları: İstanbul Sokaklarında Çalışan Çocukların Bakış Açısı ile Sokaklar” c.22, sy.1, 2013, s. 323-336.

74 ERBAŞ, Melda Meliha ve diğ. “Sokakta Çalışan Çocukların Yalnızlık ve Depresyon Düzeylerinin Ebeveyn Durumları Açısından İncelenmesi: İstanbul Örneği”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, c.18, sy.1, Manisa, Mart 2020, s.233-249.

75 DURSUN, Salih ve AKSAKAL Esma, “Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma”, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, c.8, sy.15, Trabzon Haziran 2018, s.41-48.

76 DURSUN, Salih ve AKSAKAL Esma, “Çalışan Çocukların Sorunları Üzerine Bir Araştırma”, Karadeniz

Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi, c.8, sy.15, Trabzon Haziran 2018, s.41-48.

⁷⁷ KARATAŞ, Prof. Dr. Kasım ve diğ., “Ankara Sokaklarında Çalıştırılan Çocuklar: Sorunlar ve İhtiyaçlar”, T.C. Ankara Valiliği Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüğü, Aralık 2016.

⁷⁸ BAL YILMAZ, Hatice ve Şeyda DÜLGELER, “Children who work in the street in Izmir, Turkey”, Social Behavior and Personality An International Journal, vol. 39, no. 1, February 2011, p. 129-144.

⁷⁹ POYRAZ, Selami, Sokakta Çalıştırılan Çocuklara Yönelik Politikalar ve Bursa İli Uygulamasının İncelenmesi, Yalova Üniversitesi Basılmamış Yüksek Lisesi, Danışman: Yard. Doç. Dr. Abdullah URAL, Yalova 2013, s.46-48.

⁸⁰ AKŞİT, Dr. Bahattin ve diğ., Turkey Working Street Children in Three Metropolitan Cities: A Rapid Assessment, International Labour Organization International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), November 2001, Geneva.

⁸¹ KAHRAMAN, Selma ve Hülya KARATAŞ, “The Existing State Analysis of Working Children on the Street in Sanliurfa, Turkey”, Iran J Public Health, vol. 47, no. 9, September 2018, p.1300-1307.

⁸² OKUMUŞ, Ejder, “Sokak Çocukları’nın Sosyolojisi -Diyarbakır Örneği-”, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, c. 9, sy. 4, Ağustos 2009, s. 9-37.

⁸³ ÖZMEN, Kenan ve İsmail DÖNMEZ, “Sokakta Çalışan/Çalıştırılan Çocuklar Üzerine Bir Alan Araştırması”, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yıl 11, sy.22, Güz 2021, s.753-772.

yetim
V A K F I